

YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ ŞEYHLERİNDEN OSMAN SELÂHADDİN DEDE (ö. 1304/1887) VE VAHDET-İ VÜCÛD RİSÂLESİ*

Osman Selâhaddin Dede who is one of the Sheikhs of Yenikapı Mevlevîhanesi and His Risâle of Vahdet-i Vücûd

Sezayi KÜÇÜK**

ÖZ

Bu makalede Mevlevîlik tarikatının İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Osman Selâhaddin Dede'nin hayatı, ilmî, tasavvufî ve siyâsî faaliyetleri ile ondan geriye kalmış tek eseri olan *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* ele alınmıştır. Osman Selâhaddin Dede XIX. yüzyıl Mevlevî şeyhlerinden mühim bir isimdir. Kendi döneminin ileri gelen hocalarından eğitim öğretim görmüş, bir Nakşî şeyhi olan Hoca Hüsâmeddin Efendi'den de *Mesnevî* icâzeti almış, küçük yaşta postnişin olmuş ve vekil şeyhler tarafından yetiştirilmiştir. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptığı sürede de birçok Mevlevî şahsiyetin yetişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda devrinin siyasî ve sosyal olaylarında da önemli rol oynamış bir Mevlevî şeyhidir. Üç Osmanlı padişahının dönemini yaşamış ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde katkısı olmuştur.

Osman Selâhaddin Dede yıllarca İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserini mürid ve muhiblerine okutmuş, Yenikapı Mevlevîhanesi'nde verdiği *Mesnevî* dersleri ve diğer ilmî faaliyetleriyle döneminin ilim ve irfan hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Yıllarca okuttuğu *Mesnevî* derslerinin bir neticesi olarak telif ettiği *Mesnevî* şerhi ve diğer eserleri bir yangında yok olmuştur. *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* isimli küçük eseri elimizdeki tek eserdir denilebilir. *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*'ni Hoca İshak

* Makalenin Geliş Tarihi: 14 Ocak 2015.
Makalenin Kabul Tarihi: 25 Mart

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.
skucuk@sakarya.edu.tr

Efendi'ye cevap olarak yazılmıştır. Risâlede vahdet-i vücûdun ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiğini ele almış, İbnü'l-Arabî, Sadreddin-i Konevî, Molla Fenârî ve Şemseddin-i Multî gibi sufilerin bu konudaki kanaatlerini aktarmış ve Vahdet-i Vücûdu deliller ve benzetmelerle izaha çalışmıştır. Vahdet-i Vücûd ile ilgili yanlış anlaşılmalara da cevap vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Osman Selâhaddin Dede, Mevlevî, Vahdet-i Vücûd, Yenikapı Mevlevîhanesi.

ABSTRACT

In this article, life story, growth and scientific and mystical activities of Osman Selâhaddin Dede who is one of the sheikhs of Yenikapı Mevlevîhanesi of Mawlawî order and his *Risâle of vahdet-i Vücûd* which is the unique treatise inherited from him has been addressed. Osman Selâhaddin Dede is one of the most prominent names of XIX century's Mawlawî sheikhs. He got training from prominent scholars of his generation, took Mesnevî icazatnamah from Hoca Hüsâmeddin Efendi who is Nakşi sheikh, assigned to duty at a young age and was grown by vekil sheikhs. He contributed to growth of many Mawlawî individuals during his position in the Yenikapı Mevlevîhanesi. He is also a Mawlawî sheikh who played a significant role in the political and social events of his period. He experienced the period of three Ottoman sultans and contributed to ascending the throne of Sultan II. Abdülhamid.

Osman Selâhaddin Dede studied *Fusûsu'l-Hikem* which is the work of İbnü'l-Arabî, to his followers and companions for years. Thus he contibuted to knowledge and wisdom life of his era through his *Mesnevi* lessons in Yenikapı Mevlevîhanesi and his scholarly activities. The *Mesnevi* exegesis that he instructed for years and obtained it, and his other works compiled by him burned in a fire. It can be said that risâle of vahdet-i vücûd is only work we have. He wrote *Risâle of Vahdet-i Vücûd* as a response to Hoca İshak Efendi. In risâle, he handled what the vahdet-i vücûd is and how it should be understood; cited opinions of sufis on this issue such as İbnü'l-Arabî, Sadreddin-i Konevî, Mevlânâ Fenârî ve Şemseddin Multî; tried to explain vahdet-i vücûd with arguments and metaphors. He also responded to misunderstandings related to vahdet-i vücûd.

Key Words: Osman Selâhaddin Dede, Mawlawî, Vahdet-i Vücûd, Yenikapı Mevlevîhanesi.

1.GİRİŞ

Vahdet-i vücûd tasavvuf düşüncesi içerisinde üzerinde en çok durulan konulardan biridir. İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) tarafından sistemleştirilen bu anlayış¹,

¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve eserleri için bk. M. Erol Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş, Şeyh-i Ekber*, Sufî Kitap, İstanbul 2011, s., 19-76; M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1999, c. 20, ss. 493-516.

daha sonra onun takipçilerince temsil edildiği gibi farklı tasavvufî ekol ve meşreple-
re mensub sufilerce de kabul görmüştür. İbnü'l-Arabî'nin görüşleri ilk önce talebe-
leri İbn Sevdekîn (ö. 646/1248), Sadreddin-i Konevî (ö.673/1274) ve Afifüddin
Tilimsânî (ö. 690/1291) gibi ârifler vasıtasıyla temsil edilmiş; *Lema'ât* adlı eseriyle
marûf Fahreddîn-i Irâkî (ö.688/1289), Saîdüddin-i Fergânî (ö.699/1300), Müeyyi-
düddin-i Cendî (ö.691/1292), Abdürrezzâk-ı Kâşânî (ö.730/1330) ve Dâvûd-ı
Kayserî (ö.751/1350) gibi sûfiler tarafından sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır.
Ekberiyeye yolu diye isimlendirilen bu tasavvufî ve fikrî hareketin² en önemli siması
Sadreddin-i Konevî olmuştur. Konevî, İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini yorumlayan ilk
şârih olması ve bu görüşlerin yaygınlık kazanması sağlaması açısından önemli bir
isimdir. Konevî'den sonra bu çizgi talebeleri Saîdüddin el-Fergânî ve Müeyyidü-
din-i Cendî tarafından devam ettirilmiştir.³

Daha sonraki dönemlerde özellikle kalbinde İbnü'l-Arabî'nin fikirlerine bir
meyil ve muhabbet duyan herkes onun yolundan sayılmıştır. Hangi tarîkate mensup
ve hangi neşveye sahip olursa olsun herkesin ondan feyiz alması mümkün olduğu,
İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd, merâtibü'l-vücûd, hakikat-i Muhammediyye,
velâyet, tecellî-i zât, tecellî-i sıfât ve tecellî-i e'f'âl, müşâhede, dâiretü'l-vücûd, seyr
gibi konulardaki fikirlerini kabul eden Yunus Emre, Eşrefzâde-yi Rûmî, Abdullah-ı
Bosnevî (ö.1045/1644), Atpazârî Osman Fazlı (ö. 1102/1691), Niyâzî-i Mısırî
(ö.1106/1694), Abdüganî en-Nablûsî (ö.1143/1731), İsmail Hakkı Bursevî
(ö.1137/1725), Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (ö.1196/1781) ve Muhammed Nûru'l-
Arabî (ö.1305/1888) gibi müellif sûfiler, vahdet-i vücûd düşüncesinin takipçisi
olmuşlar; gerek telif gerekse şerh türü eserlerinde bu konuyu ele alıp incelemişler ve
bu sufiler İbnü'l-Arabî'nin yolunda kabul edilmişlerdir.⁴

Mevlânâ'ya İbnü'l-Arabî'nin etkisinin olup olmadığı tartışılmıştır.⁵ Bazılarına
göre her ikisi de iki ayrı düşünce sisteminin birer temsilcileridir.⁶ Bazılarına göre
ise İbnü'l-Arabî yüksek irfan sahiplerine hitap etmiş, Mevlânâ ise onun bu görüşle-
rini halkın anlayacağı bir lisana indirgemıştır. Üçüncü bir gruba göre de İbnü'l-
Arabî'nin Mevlânâ'ya etkisi kısmîdir.⁷ Bununla birlikte genel kanaat; İbnü'l-Arabî ile
Mevlânâ arasında meşrep ve üslûp açısından farklar bulunmakla birlikte tasavvufî

² M. Erol Kılıç, "Ekberiyeye", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 544-545.

³ M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 512.

⁴ M. Erol Kılıç, "Ekberiyeye", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 545; Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd",
DİA, İstanbul 2012, c. 42, s. 433-434.

⁵ A. Avni Konuk İbnü'l-Arabî ile Mevlânâ'nın hem Konya'da hem de Şam'da görüştiklerini
nakleder. Bk. A. Avni Konuk, *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (Haz. M. Tahraî-S. Eraydın)
İstanbul 1992, c. IV, s. 386.

⁶ Bu görüş için bkz. Bkz. İsmail Yakıt, "Aşk Felsefesi Açısından Mevlânâ'nın Muhammed İkbâl'e
Etkisi", "Uluslararası Dünyada Mevlânâ İzleri Sempozyumu" (Bildiriler) (13-15 Aralık 2007), SÜ.
Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2010, ss. 247-267; Mehmet Aydın,
"Muhyiddin-i Arabî ve Hz. Mevlânâ Yaklaşımı", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 3-5
Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988, s. 299-306.

⁷ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*,
Ankara 2004, 29/445-446.

düşüncenin asıl konusu olan varlık anlayışında müşterektir yönündedir. Bu anlayışın neticesi olarak ta *Mesnevî* Farsça *Fütuhât* olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin özeti sayılan *Füsûsu'l-Hikem*, vahdet-i vücûd anlayışının entelektüel seviyede ifade biçimi, *Mesnevî* ise bu anlayışı hissî seviyeye indirip hikâye örgüsüyle her kesimden muhatabın anlayışına indirgeyen bir eserdir.⁸

William Chittick'e göre; birçok kişi Mevlânâ'nın vahdet-i vücûda inandığını çünkü onun İbnü'l-Arabî'nin takipçisi ve müridi olduğunu söylemektedir. *Mesnevî* konusunda en önemli batılı otorite kabul edilen R. A. Nicholson, Mevlânâ'nın İbnü'l-Arabî'den etkilendiğini iddia etmek sûretiyle bu yaklaşımı desteklemiştir. Aynı şekilde yine Mevlânâ hakkında uzman olan Annemarie Schimmel Mevlânâ için "İbnü'l-Arabî okulunun bir üyesi" demektedir.⁹ Bu görüşe kendisi de destekleyen William Chittick ve bu hususta onunla beraber olan Seyyid Hüseyin Nasr da; "*Mevlânâ, İbnü'l-Arabî ile birlikte, şüfîzmin tarihinde vahdet-i vücûd öğretisinin büyük yorumcularından birisidir.*" diyerek Mevlânâ'nın İbnü'l-Arabî'den etkilendiğini belirtmişlerdir.¹⁰

Kuşkusuz Mevlânâ'dan kırk-elli yıl önce İbnü'l-Arabî ve daha sonra Sadreddin-i Konevî vahdet-i vücûd anlayışını işlemişlerdir. Ancak Mevlânâ konuya daha coşkun girmiş ve canlılık getirmiştir.¹¹ Böylece Mevlânâ tasavvuf anlayışını; Necmeddin-i Kübrâ'dan (ö.1221) gelen sünnî anlayışa dayalı tasavvuf mektebi, İbnü'l-Arabî'nin metafizik ve mistik sistem halinde tasavvuf dünyasına sunduğu vahdet-i vücûd mektebi, kaynağını Horasan Melametiyyesinden alan ilahî aşk ve cezbeyle dayalı Kalender tasavvuf olmak üzere üç temel kaynaktan oluşturmuştur.¹²

Daha sonraki zamanlarda da İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ, görüşleri ile Osmanlı'ya etki eden iki önemli mutasavvıf kabul edilmiştir. İbnü'l-Arabî'nin etkisi daha çok, bütün fikirlerinin özeti sayılan temel eseri *Füsûsu'l-Hikem* ile gerçekleşirken, Mevlânâ'nın etkisi büyük ölçüde *Mesnevî* vasıtasıyla olmuştur.¹³ Bu kez de *Mesnevî*'nin şerh edilmesinde İbnü'l-Arabî'nin etkisi ortaya çıkmıştır. Çoğu aynı zamanda *Füsûs* şârihi olan *Mesnevî* şârihleri, Mevlânâ'nın düşünce dünyasını yorumlarken Ekberî-Konevî metinlerinden faydalanmışlardır. Türkçe şerhler arasında en muteber şerh kabul edilen İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin *Mecmûatü'l-letâif* adlı şerhi

⁸ Semih Ceyhan, "Mesnevî", *DİA*, 29/332. Mevlânâ-İbnü'l-Arabî etkileşimi için bk. Ekrem Demirli, "Mesnevî'yi Fusûsu'l-Hikem'e Göre Yorumlamak 'İlâh-ı Mu'tekad' ve Mevlânâ'nın Mesnevîsinden Hikâyeler", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Sayı: 14, Yıl: 2005, s. 347-364; a. mlf.; "İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2007, s. 229-247.

⁹ William Chittick, *Varolmanın Boyutları*, (çev. Turan Koç), İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s.264-265.

¹⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı* (çev. Ahmet Demirhan), İnsan Yayınlar, İstanbul 1992, s. s.169.

¹¹ İbrahim Ağâh Çubukçu, "Mevlânâ ve Felsefesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1984, Cilt: 26 Sayı:1, s. 102-103.

¹² Ahmet Yaşar Ocak, "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi olarak Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî, *Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, (12- 13 Aralık 1989), Konya 1991, 142-143.

¹³ Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlı'ya Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2007, s. 50

de müellif tarafından en fazla İbnü'l-Arabî'nin *Fütûbâtü'l-Mekkiyye*'sinden faydalanılarak telif edilmiştir. Yine İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Mesnevî*'nin I. cildin ilk 738 beytini kapsayan *Râbu'l-Mesnevî* adlı oldukça geniş Türkçe şerhi Ekberî-Konevî perspektifinden *Mesnevî* yorumunun önemli bir örneğidir. Son dönemdeki meşhur Türkçe şerhlerden Âbidin Paşa'nın *Mesnevî*'nin I. cildini ihtiva eden şerhi de daha çok Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi ve Bursevî şerhlerine dayanır. *Mesnevî*'nin tam şerhlerinden olan ve Ahmet Avni Konuk'un 1937 yılında tamamladığı şerh genellikle *Fusûsü'l-Hikem ve el-Fütûbâtü'l-Mekkiyye*'den faydalanılarak hazırlanmıştır.¹⁴

Bazıları Osmanlı *Mesnevî* şerh geleneğini vahdet-i vücûd çizgisinde bir şerh faaliyeti olarak görmüşler ve şârihleri kendi düşüncelerine *Mesnevî*'ye mal edenler şeklinde tanıtmışlar hatta bu hususta *Mesnevî* şerh geleneğinin en önemli ismi olan Ankaravî'yi dahi bu anlayışa dâhil etmişlerdir.¹⁵ Gölpınarlı'ya göre, *Mesnevî* şârihlerinden Sarı Abdullah Efendi tasavvufta Ankaravî'den daha ileri bir zat olmakla beraber o da Mevlânâ'yı, İbnü'l-Arabî gözlüğüyle görmüştür.¹⁶ Hâlbuki N. Sami Banarlı'nın ifadesiyle; “Kendi devirlerinin aynı zamanda büyük âlim, şair, fikir ve iman adamları arasında bulunan *Mesnevî* şârihleri, *Mesnevî*'yi şerh ederken bu eserde söylenen ve söylenmek istenen vahdet-i vücûd meselelerini derin vukufla şerh etmek kudretini göstermişlerdir.”¹⁷

Mevlevî şairler de şiirlerini inşa ederken vahdet-i vücûd anlayışını terennüm etmişlerdir. Bunlardan en önemlisi Mevlevî şairlerin en büyüğü olan Şeyh Galib'tir. Şeyh Galib'in şiirlerinde hatta Mevlânâ ile ilgili medhiyelerinde vahdet-i vücûd düşüncesi önemli bir yer tutar. Ona göre, “Ene'l-Hak” davasının binlerce yolcusunun ellerindeki senetleri (dayanakları) Mevlânâ'nın sözleridir. Bu anlayışa yine devrin en önemli Mevlevî şâiri ve Şeyh Galib'in yakın dostu Esrar Dede'yi de ilave etmek gerekir.¹⁸ Mevlevî geleneği içinde İbnü'l-Arabî anlayışını savunanlara bir başka örneği de Mesnevîhan Tahiru'l-Mevlevî'dir. Tahiru'l-Mevlevî “Edeb Yahu: Muhiddin-i Arabî'ye Kâfir Diyen Bir Vâize Cevap” isimli bir makale yazarak bu görüşü müdafâ etmiştir.¹⁹ Bu gelenek içinde İbnü'l-Arabî düşüncesinde olan diğer isimleri ve örnekleri arzetmek başlı başına bir çalışma konusudur.

Bu isimler arasına makalemize konu olan *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*'nin müellifi Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'yi de ilave etmek mümkündür. Bir Mevlevî şeyhi olarak Osman Selâhaddin Dede Yenikapı Mevlevîhânesi'nde İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* isimli eserini yıllarca mürid ve

¹⁴ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, 29/332. Bu hususta geniş bilgi için bk. Mustafa Tahralı, “Ahmet Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerif Şerhinde İbn Arabî”, *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2010, C. 2, ss. 871-878.

¹⁵ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, 29/331.

¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı), İstanbul 1983, s.144.

¹⁷ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1987, II, 699.

¹⁸ Osman Horata, “Mevlânâ ve Divan Şairleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı'nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, Ankara 1999, s. 52,53,55.

¹⁹ Zülfiyar Güngör, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hallâc-ı Mansur'a Dair Risâlesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak 1999, c. XXXIX, s. 581-597.

muhiblerine okutmuş²⁰, ayrıca *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* adlı eserini de Hoca İshak Efendi'nin vahdet-i vücûd hususundaki bazı görüşlerine cevap olarak yazmıştır.²¹ Aşağıda hayat hikâyesini ele alırken de arzettiğimiz gibi, Osman Selâhaddin Dede'nin bütün bu gayretleri İbnü'l-Arabî'ye ve onun düşüncelerine muhabbetinin bir eseri olarak ifade edilebilir.

2. OSMAN SELAHADDİN DEDE (ö. 1304/1887)

İstanbul Mevlevî dergâhları arasında kuruluş tarihi itibarıyla Galata Mevlevîhanesinden sonra tesis edilen Yenikapı Mevlevîhanesi, 1925 yılında tekkeler kapatılıncaya kadar geçen süre içinde irfan geleneğinin temsilcisi önemli Mevlevî isimler yetiştirmiştir. Bunlardan biri de XIX. Asır'da yaşamış, küçük yaşta posta geçmiş ve uzun bir süre postnişinlik vazifesi ifa etmiş ve yaşadığı dönemin irfan hayatı yanında siyâsi hayatına da damgasını vurmuş olan, İstanbul Mevlevîliğinin mümtaz simalarından Ebu'l-Kemâleyn²² Mesnevîhân Osman Selâhaddin Dede'dir.²³

Osman Selâhaddin Dede; 10 Rebîulâhir 1235/26 Ocak 1820 tarihinde²⁴, İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. Babası yine bu dergâhın postnişinlerinden Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede'dir.²⁵ Osman Selâhaddin Dede henüz bir kaç aylık iken, 15 Şaban 1235/28 Mayıs 1820 tarihinde babası tarafından başına arakiye tekbirlenmiştir.²⁶

Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede 25 Cemâziyelevvel 1236/28 Şubat1821 tarihinde vefat edince, yerine kardeşi Abdurrahim Künhî Dede (ö. 1247/1831)'nin geçmesi usûlden iken o tarihte tabiatına cezbe galip bulunması sebebiyle dergâh postuna Konya Mevlana Dergâhı Postnişini Saîd Hemdem Çelebi (ö. 1275/1859) tarafından Osman Selâhaddin Dede'nin ağabeyi Seyyid Receb Hüseyin Hüsnî Dede (ö. 1245/1826) tayin edilmiştir. Dokuz yıl kadar bu vazifeyi ifâ eden Receb Hüseyin

²⁰ Elif Efendi, *Tenşîü'l-Muhibbin bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddin*, İstanbul 1300/1883, s. 38.

²¹ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38; Mehmed Ziya, *Merâkiz-i Mübimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi, Dârü'l-hilâfeti'l-ulyâ*, 1329/1911, s. 191 (İhtifalci Mehmed Ziya Bey, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, (yay. haz. Murat A. Karavelioğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2005); Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (hızl. A.F. Yavuz-İ. Özen), İstanbul ty., I, 171.

²² Osman Selahaddin Dede'ye Ebu'l-Kemâleyn sıfatı Konya Mevlana Dergâhı postnişini Hemdem Çelebi'den ve babası Abdülbaki Nâsır Dede'nin halifelerinden Kadri Dede'den tarikat icâzeti almaları sebebiyle verilmiştir. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160.

²³ Osman Selahaddin Dede'nin hayatı ile ilgili en geniş bilgi Mehmed Ziya'nın *Merâkiz-i Mübimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi* isimli eserinde mevcuttur. Bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160-201.

²⁴ Elif Efendi ise, Osman Selahaddin Dede'nin doğum tarihi ile ilgili şunları aktarmaktadır: "*Velâdet-i aliyyeleri peder-i mükerremlerinin hatt-ı destiyle görülen târîhle sâbit olduğu üzere 1235/1820 senesi Rebîülâbirî'nin 10. günüdür. Buna binâen müddet-i ömürleri 69 sene, 1 ay 8 gün olur.*" Bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 43. Hüseyin Vassaf ise doğum tarihini 15 Cemâziye'l-evvel 1235/1 Mart 1820 olarak kaydetmiştir. Bkz. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evlîyâ*, (haz. M. Akkuş - A.Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006, V, 239.

²⁵ Abdülbâkî Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi (İSAM), nr. 18112, s. 23 (*Defter-i Dervîşân, Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, hzl. B.A. Kaya- S. Küçük, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2010); M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160.

²⁶ *Defter-i Dervîşân II*, s. 28; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 161.

Hüsnî Dede genç yaşta, henüz 29 yaşında iken vefat etmiştir. Bu kez Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhliğine cezbe hali geçen Abdürrahim Kühî Dede atanmıştır.

Abdürrahim Kühî Dede'nin posta geçmesiyle birlikte Osman Selâhaddin Dede'nin hayatında da yeni bir dönem başlamıştır. Abdürrahim Kühî Dede, Osman Selâhaddin Dede'nin terbiyesi ile Beşiktaş tekkesi şeyhi Kadri Dede'yi ve dergâhın sertabbâhı Mehmed Sâdık Dede'yi görevlendirmiş ve yanlarına dergâha mensup bazı hizmetkârları da koyarak vâlidesiyle birlikte Kılıç Ali Mahallesi'nde kiralandığı bir eve naklettirmiştir. Bu mekânda Osman Selâhaddin Dede, Kadri Dede'nin terbiyesi altında bulunmuş, aynı zamanda dergâhın Hünkâr Mahfilî sokağında Mahmud Ağa isimindeki Sıbyan Mektebi'ne devam etmiştir.²⁷

Abdurrahim Kühî Dede posta geçtikten sonra iki sene kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nde irşad vazifesinde bulunmuş ve 1244/1828 senesinde vefat etmiştir. Konya'da bulunan Hemdem Çelebi tarafından 25 Rebiulahir 1247/3 Ekim 1831 tarihinde yaklaşık üç sene sonra dergâhın postnişinlik vazifesi henüz 11 yaşında olan Osman Selâhaddin Dede'ye tevdi edilmiş²⁸, akabinde, daha evvel vâlidesi ve mürebbiyeleriyle birlikte Beşiktaş'ta misafir olarak buldukları Şeyh Kadri Efendi'nin hânesinden Yenikapı Mevlevîhânesine nakledilmişlerdir.²⁹

Osman Selâhaddin Dede bu dergâhın on sekizinci postnişinidir.³⁰ Yaşının müsait olmaması sebebiyle dergâhın çilekeşlerinden Mehmed Sadık Dede yeniden dergâhın sertabbahlık görevine getirilmiş, vekil şeyh³¹ ve mürebbî tayin edilmiş³² ve Osman Selâhaddin Dede meşihat makamına geçinceye kadar Mehmed Sadık Dede'nin taht-ı terbiyesinde kalmıştır.³³

a) Yetişmesi ve ilmi şahsiyeti

Beşiktaş Şeyhi Kadri Dede ve Mehmed Sadık Dede'nin terbiyeleri altında yetişen Osman Selâhaddin Dede, sıbyan mektebinde başladığı eğitim ve öğretim hayatına devrinin ileri gelen hocalarından dersler alarak devam etmiştir. Hoca Mahmud Efendi, Evliya Hoca diye bilinen Abdurrahim Efendi, Kaldırımizâde Şehrî Ahmed Efendi, Tunuslu Mustafa Efendi ve Mesnevîhân Hoca Hüsâmeddin Efendi Osman Selâhaddin Dede'nin ders halkalarına iştirak ettiği isimlerdir.

Bunlardan aynı zaman da Nakşî şeyhi olan Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin Osman Selâhaddin Dede'nin eğitim hayatında önemli bir yeri vardır. Osman

²⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 161-162; Zâkir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî (Mecmuâ-yı Tekâyâ)", (nşr. Şinasi Akbatu), *İslam Medeniyeti Dergisi*, Ocak 1981, sy. V, s. 85.

²⁸ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. O. Hülâgû-M. Ekincikli-H. Savaş) İstanbul 1998, III/452.

²⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 162.

³⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, 190, III, 352; Zâkir Şükrü Efendi, s. 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 160; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

³¹ Mevlevilerde vekil şeyhlik uygulaması için bk. Sezai Küçük, "Mevlevilerde Çocuk Şeyhler ve Vekil Şeyhlik", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2013/1, sayı: 27, ss., 95-119.

³² Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163.

³³ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38-39.

Selâhaddin Dede, Koca Mustafapaşa Dergâhı'nda Hadis ve Tefsir okumaya başladığı Hoca Hüsâmeddin Efendi'den, Eyüp Hatuniye Dergâhı'nda da *Mesnevî* okumuştur. Bir Mevlevî şeyhi olarak katıldığı bu derslerde Hoca Hüsâmeddin Efendi tarafından her zaman hürmet gören Osman Selâhaddin Dede daha sonra aynı tekkede düzenlenen bir törenle Mesnevîhânlık icazetini almıştır.³⁴ 1275/1858 senesinde de Evliyâ Hoca'dan dersini tamamlamış ve Fatih ve Bâyezid Cami'î ulemasının da dergâhın semahânesinde hazır buldukları bir mecliste icazetini almışlardır.³⁵

Hoca Hüsâmettin Efendi 1 Şevval 1280/10 Mart 1864 Perşembe günü³⁶ vefat etmiştir. Hocasının vefatını müteakib 1282/1865 (Mayıs-Haziran) Muharremine rastlayan bir Perşembe günü, Yenikapı Mevlevîhânesinde uzun yıllar sürecek *Mesnevî* dersleri vermeye başlamıştır.³⁷

Osman Selâhaddin Dede'nin tarikat terbiyesi ile ilgili Elif Efendi şu cümleleri nakletmektedir: "Başlangıçta tarikat aldıkları şeyhi, vâlid-i mâcidleri hulefâsından olup küçüklüklerinde kendilerine vekâlet eden Sertabbâh Seyyid Muhammed Sâdik Dede'dir. Kendileri yetişip biżzât meşhata kaim oluncaya kadar şeyh-i mûmâileyhin taht-ı terbiyelerinde devâm ve sebât buyurmuşlardır. Bilâhère Konya'da cedd-i a'lâsı Sultânü'l-muhakkakîn Hz. Hüdâvendigâr (k.s.) âsitâne-i âliyesinde mesned-nişîn olan Şeyh Mehmed Said Hemdem Çelebi (k.s.) âbir ömürlerinde kendilerine bazı emânet tevdi etmek üzere Konya'ya davet buyurmakla Hz. Şeyh Konya'ya azîmet ve Hz. Hüdâvendigâr'ı ziyâret, Çelebi müşârunileyh hazretleriyle mülâkâ ve sobbet-i aliyyeleriyh müşerref olarak ahz-i tarikat ve bilâfette kâim-yâb olup İstanbul'a avdetle âbir ömr-i ârifânelerine kadar dergâh-ı şeriflerinde makam-ı irşâd da kaim olmuşlardır."³⁸

Devrinin en önemli hocalarından tadrîs-i ilim ve irfan gayretinde bulunan Osman Selâhaddin Dede hem Yenikapı Mevlevîhanesi'nde verdiği *Mesnevî* dersleriyle ve hem de diğer ilmi faaliyetleriyle döneminin ilim ve irfan hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Mehmed Ziyâ, Osman Selâhaddin Dede'nin ilim meclisine devam eden kimselere, İbnü'l-Arabî'nin *Fususü'l-Hikem* isimli eserini baştan sona okutarak, âlim, şeyh ve devlet adamlarının da hazır buldukları bir merasimle icazet verdiğini nakleder.³⁹

Sütlüce Sa'diyye Dergâhı şeyhi Elif Efendi de (ö. 1927) Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin hayat hikâyesini yazdığı *Tenşîtü'l-muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin* isimli risâlesinde Osman Selâhaddin Dede'ye de ayrıca bir başlık açmış ve "şeyhim, üstadım" dediği Osman Selâhaddin Dede'nin ilmî yönünü ve gayretlerini şu cümlelerle tavsif etmiştir:

³⁴ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 37-38; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 164-165. İcazetname sûreti için bk. M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 165-166.

³⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166.

³⁶ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 18; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 164.

³⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 163-164.

³⁸ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38-39.

³⁹ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 166-167.

“Meşhari’l-ulemâ, ve bâtimetü’l-urefâ, menbe’u’l-ilm ve’l-hikme, Şeyh Seyyid Osman Selâhaddin Efendi b. Şeyh es-Seyyid Nâsır Abdalbâkî el-Mevlevî b. Es-Seyyid Ebu Bekir el-Mevlevî b. Eş-Şeyh Seyyid Ahmed el-Halvetî kaddesâllâhu esrârahüm hazretleri dekâyık-ı ulûm u irfânı âlim, serâir-i Kurân ve ulûm-ı evliyânın hakâyıkını ârif, vâsin’l-akl, kâmilî’l-ibâta, sabihü’l-fehm, serîu’l-intikal, ilim ve irfanda mu’asır olan erbâb-ı kemâlin cümlesine fâik idi. Şeref-bahş olduğu Yenikapı Mevlevîhânesi’nde ulûm-ı âliye ve âliye tedsîs ederek ma’kûl ve menkûlde öğrencilerine icâzetler vermiştir. Perşembe günleri dergâhta Mesnevî Şerîf’i gâyet latîf ve muhakkakâne takrîr buyurdıkları gibi Hz. Şeyhü’l-Ekber’in Fusûsu’l-Hikem’i ile Devvânî’nin ez-Zevrâ ve Irâkî’nin el-Lemeât nâmındaki risâlelerini vâsıl-ı tasavvuf ve hakâyıktan daha bazı kitapları da tâliplerine okutmuşlardır.”⁴⁰

Elif Efendi risâlesinde Osman Selâhaddin Dede’nin Şeyh İbrâhim Berâdetü’l-Medenî eş-Şâzilî’den Şâzeliye icazeti aldığını ve kendisinin de aynı isme Mevlevî icazeti verdiğini nakleder.⁴¹

Osman Selâhaddin Dede XIX. Yüzyıl Mevlevîliğinde her yönüyle önemli bir isimdir. Onun ilim ve irfanda ve toplum hayatında etkisini göstermesi açısından Mehmed Ziyâ Bey’in eserinde bir özetini naklettiği müntesipleri listesi önem arz etmektedir. Bu listeye baktığımızda Osman Selâhaddin Dede’nin manevi feyzinden istifade eden isimlerin devlet adamları başka olmak üzere, şeyhlerden ve toplumun her kesiminden birçok önemli zevâtın ismini müşahede ediyoruz. Osmanlı Sultanı V. Mehmed Reşad, Sabık Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa, eşi Emine Behiye Hanım, oğulları Nâzım ve Kâzım Beyler, torunları Hikmet ve Reşad Beyler, Sadrazamın gelini ve merhum Nazım Bey’in haremî Nimet Hanım, sâbık Sadrazam Ali Paşa, Ali Paşazâde Selâhaddin Bey ve eşi Saadet Hanım, Harem-i Şerîf Şeyhi Ziver Paşa, Meclis-i Vâlâ Başkâtibi Kenan Bey, Evkâf Nâzırı, Sadâret Müsteşarı Mehmet Ali Paşa, Defter-i Hâkânî Nâzırı Rıza Paşa ve babası Mümtaz Efendi, Manastır Valisi Mevlevî âriflerinden Hıfzı Paşa, Jandarma Dâiresi Reîsi Hakkı Paşa, Midhat Paşa’nın kızı Memdûhe Hanım, Dâhiliye Nâzirlerinden Saîd Efendi, Şeyhülislam olup vefat eden Sahib Molla Bey, büyük islam âlimlerinden Hoca İshak Efendi bunlar arasındadır.

Osman Selâhaddin Dede özellikle Mevlevîliğin kendi içinde de önemli bir irfan menba’ı olmuş ve birçok Mevlevî müntesibine ve şeyhine icazet vermiştir. Bunlardan bazıları da şöyledir:

Konya Dergâhında şeyh iken vefat eden Abdülvâhid Çelebi Efendi, Yenişehir Mevlevîhânesi postnişini Hasan Hüsni Dede, Osman Selâhaddin Dede’nin oğulları Celâleddin ve Kemâl Efendiler, Kudümzenbaşı Ahmed ve Neyzenbaşı Cemâl, Konya Şems Dede Dergâhı şeyhi Ahmed Dede, Ateşbâz-ı Velî türbedârı Yakub Dede, Yenikapı Dergâhı Semâzenbaşı Mustafa Dede, Sütlüce Sa’dî Dergâhı şeyhi Elif Efendi, Yenikapı Dergâhı eski hizmetlilerinden Hüsam Dede Efendi, Mesnevîhân Selânikli Mehmet Efendi, Edirne Mevlevîhânesi postnişini

⁴⁰ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 37-38.

⁴¹ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 39-40.

Aydınlı Eşref Efendi, Tavşanlı Dergâhı şeyhi Hasan Dede, Marmarisli Hüsâmeddin Dede, Çorum Mevlevîhânesi şeyhi İzzet Dede, aynı dergâhın eski mensublarından Âkif Dede, Semâzenbaşı Berber Mustafa Dede, Hakkâk Nazîf Efendi, mûsikî üstadı Hoca Zekâî Efendi, Yenikapı Semazenbaşı Halid Dede ve Kütahya Ergunîye Dergâhı şeyh vekili Kazancı Hasan Dede, İzmir Mevlevî şeyhi Hâfız Dede, Aydın şeyhi Nûri Dede.⁴²

Osman Selâhaddin Dede, bilgisi, irfanı, ahlakı, nezâketi ve Mevlevî erkânına sıkı bağlılığı ile tanınmış zâhid bir Mevlevî şeyhidir. Osman Nûri Ergin'in naklettiği ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın da "*Abdülbâkî Efendi'den ve daha birçoklarından duyduğum*" dediği şu olay Osman Selâhaddin Dede'nin yukarıda sayılan özelliklerine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kale dışındaki Yenikapı Mevlevîhânesi'nin yakınında bulunan bir köşkte düğün dolayısıyla bir Kıptî mûsikî grubu tarafından eğlence yapılmaktadır. Eğlence esnasında grubun nekkâresi yani çifte narası (kudüm) patlamış, eğlencenin tadı kaçmıştır. Birisinin aklına aynı aletten yakınlarındaki mevlevîhânedeki bulunduğu gelmiş, Kıptî tekkeye giderek kudümzenbaşından bu aletin kendisine âriyet olarak verilmesini rica etmiş, fakat kıptî nakkâre ile kudüm-i şerif arasındaki tâbir farkını ve inceliği bilmediğinden, isteme esnasında "kudüm-i şerif" yerine "çifte nara" demesi kudümzenbaşının sinirine dokunmuş ve kıptîyi azarlayarak; "ona çifte nara demezler kudüm-i şerif derler" diyerek vermemiş, hatta gidip Şeyh Osman Selâhaddin Dede'ye şikâyet etmiş. Dervişin kıptîye revâ gördüğü muameleyi beğenmeyen Osman Selâhaddin Dede:

-Neşelerini kaçırmayaydın, vereydin! demiş.

Derviş de:

- Ama Efendim, kudüm-i şerife bu çingene, çifte nara diyor! deyince,

Şeyh Efendi:

- Zararı yok, o çingene eline düşerse çifte nara, senin eline geçerse kudüm-i şerif olur, diye cevap vermiştir.⁴³

b) Siyasi Yönü

"Osman Selâhaddin Dede'nin ilminde ve şeyhliğindeki kemâli yanında, üzerinde durulması gereken en önemli özelliği Tanzimat dönemi sîyâsî kadrolarıyla kurduğu yakın ilişki sonunda, Yenikapı Mevlevîhânesini özgürlük fikirlerinin tartışılabilirdiği başlıca merkezlerden biri durumuna getirmesidir."⁴⁴

⁴² M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 193-194; Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 39-40. Ayrıca Osman Selâhaddin Dede'nin *Defter-i Dervîşân*'a kaydettiği liste için bk. *Defter-i Dervîşân II*, s. 3-6, 9-14.

⁴³ Osman Nuri Ergin, *Maârif Tarihi*, İstanbul 1939, I, 193-194; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 220-221.

⁴⁴ Ekrem Işın, "İstanbul Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, sy. 4, s. 130.

Yenikapı Mevlevîhânesi, Osman Selâhaddin Dede'nin posta geçtiği ilk yıllardan itibaren, devlet adamlarının, âlimlerin ve âriflerin bir araya gelip istişare yaptıkları bir mekândır. Sadrazam Keçecizade Fuâd Paşa, Ali Paşa, Mısırlı Kâmil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Âdile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Midhat Paşa ve Şeyhülislam Sadeddin ve Refik Efendiler devrin önemli siyasi isimleri olmakla birlikte aynı zamanda şeyhin de müntesipleridir.⁴⁵

Fuad Paşa'nın intisabı babası Keçecizâde İzzet Molla'nın Abdülbâkî Nâsır Dede'nin müridi olması sebebiyledir ki, bu dergâha ailece bağlanmanın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Nitekim her iki devlet adamının aile mezarlar da Yenikapı Mevlevîhânesi haziresinde bulunmaktadır.⁴⁶

Osman Selâhaddin Dede'yi devrin siyâsî olaylarına dâhil eden, onun her konudaki irfan ve ferasetinden yararlanmayı düşünen Sadrazam Midhat Paşa olmuştur.⁴⁷ Mehmed Ziyâ'nın ifadesi ile Osman Selâhaddin Dede devleti ilgilendiren konularda devlet işlerine müdahale şeklinde bir tavırda değil de dâima istişare suretinde bir davranışta olmuştur.⁴⁸ Midhat Paşa'nın Mevlevî olduğuna dair her ne kadar sarih bir bilgi yoksa da Mehmed Ziyâ, paşanın zaman zaman konağında başında Mevlevî sikkesi ile oturduğunu kerimesi Memduha Hanım'dan işittiğini nakletmektedir. Midhat Paşa'nın dergâhın yakınındaki Arapzade Çiftliği'ni satın alması ve bu komşuluk sayesinde dergâha daha sık gelip gitmesi⁴⁹ de Osman Selâhaddin Dede'ye hürmeti ve Mevlevîliğe muhabbetiyle yorumlanabilir.

Osman Selâhaddin Dede, Osmanlı tahtına geçen üç padişahı ve dönemlerini yaşamış ve bu üç padişahın da teveccüh ve iltifatını kazanmıştır. Bunlardan Sultan Mahmud'un Yenikapı Dergâhı müdâvimlerinden olduğu, hatta karlı ve soğuk kış günlerinde dahi dergâhı ve Osman Selâhaddin Dede'yi ziyâret ettiği⁵⁰; Sultan Abdülmecid'in de tahta geçtikten sonra Şehzade Abdulhamid ve Şehzade Reşad ile dergâha geldiği, ayrıca Abdülhamid kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergâha iki defa da yalnız geldiğini bilinmektedir.⁵¹

Mehmet Ziyâ, Sultan V. Reşad ile ilgili; *"Veliabtlığı döneminden itibaren Osman Selâhaddin Dede'ye bağlı ve ona hürmetini her vesilede ibraz ederdi. Ne zaman onun sözü edilse daima muhabbetle ve takdirle anardı. 11 Haziran 1911 tarihinde Rumeli'ye yaptığı bir seyahat esnasında buğurunda yapılan Mevlevî Mukâbelesi neticesinde, mukâbeleden aldığı manevi hazze ifade için "Şeyh Osman Efendi'nin mukâbelesi gibi rubâniyetli ve neşeli oldu" dediğini işittiğini"* nakletmektedir.⁵²

45 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 180.

46 E. Işın, *a.g.m.*, s. 130

47 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 180.

48 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 179.

49 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 181.

50 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 182

51 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 186.

52 M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 191.

Osman Selâhaddin Dede'nin Sultan Abdülhamîd ile irtibatı, padişahın tahta geçmeye hazırlandığı sıralarda ve daha sonra da devam etmiştir. Osman Selâhaddin Dede Abdülhamid'in tahta geçmesini desteklemiş, ⁵³ Midhat Paşa'nın da Sultan Abdülhamid'i desteklemesini temin etmiştir.⁵⁴

Özellikle Osman Selâhaddin Dede'nin zikredilmesi gereken feraset ve devletine bağlılığını da gösteren bir hatırası burada zikredilmelidir. V. Murad'ın tahttan indirilip de yerine Sultan Abdülhamîd'in tahta çıktığı gün, Osman Selâhaddin Dede ile beraber Koca Mustafa Dergâhı şeyhi Râzî Efendi, Merkez Efendi Şeyhi Nureddin Efendi ve diğer meşâyihün de aralarında bulunduğu bir topluluk Topkapı Sarayı'nda icra edilecek bey'at merasimine çağrılmışlardır. Sultan Abdülhamid'in tahta geçmesi için yazılan fetvânın saraya gelmesi gecikmiş bunun üzerine telaşlanan Şeyhülislam Hayrullah Efendi'ye Osman Selâhaddin Dede: "İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?" diyerek, orada bulunan zevâtın Abdülhamit'e bey'at etmesini sağlamış ve bu sözlerden ve Dede'nin ferâsetinden etkilenen Abdülhamîd Han eğilip Dede'nin elini öperek saygısını belirtmiştir.⁵⁵

Sultan Abdülhamîd tahta geçtikten sonra da Osman Selâhaddin Dede'ye yakın alakası devam etmiştir. Zaman zaman huzura çağrılmış, istişaresine başvurulmuştur. Ayrıca padişah sarayda *Mesnevî* okutmasını istemiş ve kendisine maaş bağlanmıştır.⁵⁶

Daha sonra Midhat Paşa'nın Sultan Abdülazîz'in hal'inde dahli bulunduğu suçlamasıyla saray nezdinde itibardan düşmesi Osman Selâhaddin Dede'yi de etkilemiş, sarayda verdiği *Mesnevî* derslerine son verilmiş ve maaşı da kesilmiştir. Duruma hayli üzülen Osman Selâhaddin Dede, bundan sonraki günlerini dergâhta geçirmiştir.⁵⁷

Osman Selâhaddin Dede'nin devrinin bazı siyasi olaylarında aktif rol almanın yanında bazı resmi görevler de üslenmiştir ki bunlardan en önemlisi ilk Meclis-i Meşâyih reisi olmasıdır. XIX. yüzyılda Tanzimat öncesi başlayan "tarikatları ve tekkeleri kontrol altında bulundurma" düşüncesinin neticesi Meclis-i Meşâyih'in kurulması olmuştur.⁵⁸ Bu meclisin ilk reisliğine Osman Selâhaddin Dede getirilmiş ve 1868-1878 yılları arasında Meclis-i Meşâyih'in ilk döneminde vazife yapmıştır.⁵⁹ Meclis-i Meşâyih reisliği ile beraber Osman Selâhaddin Dede

⁵³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 184.

⁵⁴ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 184-185. Mustafa Kara, "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufi Hayat" *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 301.

⁵⁵ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 182.

⁵⁶ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 186, 188.

⁵⁷ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 189.

⁵⁸ Geniş bilgi için bk. O. Ergin, *a.g.e.*, I, 241-243; Mustafa Kara, *Tekkele ve Zâviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 302 vd.

⁵⁹ M. Kara, *a.g.e.*, s. 304; Bilgin Aydın, "Meclis-i Meşâyih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, Ankara 2003, s. 247-248.

1293/1876 Osmanlı-Rus Harbi sırasında kurulan İâne Komisyonu'nda görev almıştır.⁶⁰

c)Vefatı

Mehmed Ziyâ Bey, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhân Osman Selâhaddin Dede'nin son günlerini ve vefatını şöyle nakletmektedir: “Çekildiği köşesinde karaciğer iltihabına yakalandı, daha sonra sekiz on defa zâtürre oldu. Vefatından beş on gün evvel, damatları Bahariye Mevlevîhânesi postnişini Hüseyin Fahreddin Dede'nin yanına hava değişimi için gitti. Orada şiddetini artıran verem hastalığı sebebiyle 18 Cemaziyelâbir 1304/1886-87 tarihinde⁶¹ Perşembe günü akşamüzeri, şeyhliğinin elli yedinci senesinde vefat etti. “Hâ deyip Osman Efendi vardı Mevlâsına”⁶² mısrası ve Mevlâî halifelerinden Beylikçi Muavini İsmet Bey tarafından da “Etti Hakeka can feda Osman Selâhaddin Dede” mısrası vefatına tarih düşüldü. Vefat ettiği zaman 69 yaşında idi. Şeyhin ölüm haberi yıldırım hızıyla şebre yayıldı. Cenâzesi ertesi günü yani Cuma günü tabutuna sağlığında giydiği derviş birkası sarılı olduğu halde Bahariye Dergâhı'ndan kaldırıldı. Önde Mevlâî şeyh ve dervişleri, diğer tarikat mensupları tekbir getirmekte, ismi celal okumakta idiler. Arkada ise vezirler ve diğer devlet büyüklere cenâzeyi takip etmekte idiler. Kafile böylece Eyüp Camii'ne geldi. Burada büyük bir kalabalıkla ikinci namâzını müteakib kılınan cenâze namâzından sonra yine büyük bir kalabalıkla Yenikapı Mevlevîhânesinde önceden hazırladığı merkadine defnedildi”⁶³

d)Eserleri

Osman Selâhaddin Dede, Hoca İshak Efendi'ye cevap olarak *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* isminde bir Türkçe risâle ve *el-Lisânü'l-Mubammediyye fî mâ dalle bihi'l-İseviyye*⁶⁴ isimli Arapça bir eser telif etmiş, bunlarla beraber Sultan Reşad adına yazdığı padişahlara lazım olan vasıflar ve yüksek hasletlerden bahseden ahlakî ve siyasi risâleleri ve bazı mutasavvifâne şiirleri vardır.⁶⁵

Özellikle dergâhta yirmi sene sürekli okuttuğu *Mesnevî*'ye yaptığı şerhleri hâvî kıymetli bir eseri daha bulunmaktadır ki, oğlu Celâleddin Efendi yirmi sene devam eden şeyhliği sırasında *Mesnevî* derslerini sürekli bu şerhten yapmıştır.

Maalesef bu kıymetli eserlerin tamamı, 1323/1906 yılında dergâh kütüphânesinin altındaki ahırlarda çıkan yangın neticesinde yanmıştır.⁶⁶ Yalnız

⁶⁰ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 305.

⁶¹ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42; *Sicill-i Osmanî*, III, 452; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171; Zâkir Şükrü, *Mecmûâ-yı Tekâyâ*, s. 85; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s.

⁶² *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

⁶³ M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 65-66. Ayrıca bk. Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁴ *Sefîne-i Evliyâ*'da bu eserin ismi “*el-Lisânü'l-Hamdiyye fî-mâ-halle bihi'l-Yeseviyye*” şeklinde yanlış ifade olunmuştur. Ayrıca yine bu kaynakta; “*Vahdet-i vücûda dâir risâlesi ve meşbûr Hoca İsbâk Efendi'ye cevâben, “Ost ve heme ez Ost” mes'elelerine dâir yazılmış mektûbu vardır.*” ifadesi geçmektedir ki burada da müellifin kasdı makalemize konu olan *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* olsa gerektir. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, V, 241.

⁶⁵ Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 38; M. Ziyâ, *a.g.e.*, s. 191; *Osmanlı Müellifleri*, I, 171.

⁶⁶ Osman Selâhaddin Dede'nin oğlu Mehmed Celâleddin Dede bu yangını *Defter-i Dervîşân'a* şu satırlarla kaydetmiştir: “*Zamân-ı meşîhat-i fakîrânemde ikrâr-bende-i çille-râb-ı Cenâb-ı Hüüdâvendigâr olan fukarâ-yı nev-niyâzânın isim ve târih ikrârları mecmû'a-yı mahsûsaya kayd ve tabir olunmakta iken bin üç yüz*

Mehmet Ziyâ, Osman Selâhaddin Dede'nin, Sultan Reşad'a yazdığı "padişahlara lazım olan ahlakî ve siyâsî vasıflar" a dair eserinin bir nüshasının padişahıta olduğunu nakletmektedir.⁶⁷

Bu gün elimizde sadece Osman Selâhaddin Dede'nin *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* bulunmaktadır.⁶⁸ Osman Selâhaddin Dede'nin *Mesnevî* şerhinin günümüze ulaşmamış olması irfan geleneğimiz için bir kayıp olmakla beraber, risâlesinin elimizde olması bu geleneğin XIX. Asırdaki önemli isimlerinden birini tanımak açısından önem arz etmektedir.

e)VAHDET-İ VÜCÛD RİSÂLESİ

1.Risâlenin Tanıtımı

Risâlenin müellifi XIX. yüzyıl Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Osman Selâhaddin b. Nâsır Abdülbâkî'dir. Risâlenin Türkiye'deki kütüphanelerde iki nüshası bulunmaktadır. Her iki nüshanın da müellif nüshası olmadığı kanaatindeyiz. Risâlenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi İzmir 790 numarada kayıtlıdır.⁶⁹ Rık'a hat ile yazılan bu nüshanın satır sayıları düzensizdir. Birinci ve ikinci sayfa 1, 2 diye sayfa numarası ile numaralandırılmış olup üçüncü sayfadan itibaren varak numaralandırılmasına geçilmiştir. 1 ve 2. sayfaları bir varak olarak kabul eder isek toplamda sekiz varaktan ibarettir. Besmele ile başlayan risâle "*Temmet bi-'avni'llahi'l-kerîm li-ihdâ 'aşera leyâlin hâlet min şehr-i Cemâziyelâbir tis'a ve tis'în ve meteyn ve elf (11 Cemâziyelâbir 1299/30 Nisan 1882). Ve ene'l-'abdu'l-abkar'il-ed'afi'l-miskîn Ebu'l-Kemâleyn Osman Salâhaddin bin Es-seyyid Nâsır Abdü'l-bâkî Dede gafarallâhu lehû. Hâdimu'l-fukârâ-i fi dâri'l-mevlevîyyeti fi bâb-i cedîd.*" tetimme cümleleriyle son bulmuştur. Risâlenin hem başında hemde sonununda "Kemeraltı Cami'i Kütüphanesi'ne mah-

yigirmi dört sene-i hicrîsi Şevvâl-i mükerreminin beşinci Çehârşenbe gicesi sâ'at üç karârlarında, bi-kazâenillahi te'âlâ zühûra gelen bir harîk-i esef-engîzde dergâb-i şerîf ve pederim Ebü'l-kemâleyn Osmân Selâhaddin Dede Efendimiz'den cihân değerinde yâdigâr olan kütüb-i nefîse ve bu âcizîn dahi cem' eylediğim kütüb-i nâdire ile berâber muhterik olduğundan teyemmünen ve [teberrüken] cedd-i büçürü-vârım Seyyid Nâsır Abdülbâkî Dede Efendi merhûmun işbu mecmû'alarına yeniden kayd ve tabrîr olunduğu gibi bundan böyle dahi inşaallahu'r-rahmân tabrîr olunacaktır. 18 Mubârremü'l-harâm sene 1325. El-Fakîrî'l-bakîr Ebü'l-burbân Mehmed Celâleddîn, ibnü'ş-Şeyb Ebü'l-kemâleyn Osmân Selâhaddin el-Mevlevî, bâdim-i fukârâ-yı Mevlevîhâne-i Bâb-i Cedîd." Bkz. *Defter-i Derişân II*, 79b.

⁶⁷ M. Ziyâ, a.g.e., s. 192. E, Işın, a.g.m., s. 131. Mehmet Tâhir bu yangında yok olan kütüphâne ve Osman Selâhaddin Dede'nin eserleriyle ilgili şu kaydı düşmüştür: "*Osman Selâhaddin Efendi'nin tedrisine ibtidâr ve Azîz-i merhûm (Celâleddin Efendi)'un da takrîrine devam buyurduğu hâsiyeli ve kayıtlı Mesnevî-yi Şerîf -ki bir eser-i fevkalâde olup fakîr de hizmet-i tabrîrinde bulunmuştu- orada bir avuç külden ibaret kaldı.*" Mehmet Tâhir, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyb Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326, s. 9.

⁶⁸ Milli Kütüphâne'de Osman Selâhaddin Dede'ye atfen *Mecmuatü'l-Azâb* isimli bir eser kayıtlı bulunmaktadır. Ama biz hem yukarıdaki izahatlar gerekçesiyle ve hemde Osman Selâhaddin Dede'den bahseden kaynaklarda böyle bir eserin adı geçmediği için itiyatlı davranarak bu eseri burada Osman Selâhaddin Dede'nin eserleri arasında zikretmedik. Bk. Osman Osman Salâhaddin b. Abdülbâkî Dede, *Mecmuatü'l-Azâb*, Milli Kütüphâne, A 6258, y. y., Yayl. y., 1289/1881, 620 s.

⁶⁹ Bu kayıt İSAM Kütüphanesi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanında İzmir 639 olarak yanlış verilmiştir. (Hzl)

sustur. Kütüb-i mevküfedendir. Na'lincizâde⁷⁰ mührü bulunmaktadır. Bu nüshanın müellif nüshasından istinsah olma ihtimali yüksektir. Çünkü risâlenin sayfa kenarlarında konunun akışına göre ilave edilmiş ek bilgiler vardır. İkinci nüshada bu bilgilere raslanmamaktadır.

İkinci nüsha ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Yazmalar K1065 numarada kayıtlıdır. Talik hattıyla yazılmıştır. Süleymaniye nüshasında olduğu gibi 1. ve 2. sayfalar 1, 2 diye numaralandırılmış ve 3. sayfadan itibaren varak numaralandırması yapılmıştır. Altı varaktan oluşmaktadır. Besmele ile başlayıp farklı bir yazı ile yukarıda verdiğimiz tetimme cümleleri ile bitmektedir. Bu nüshanın sayfa kenarlarında Süleymaniye nüshasında bulunan derkenar bilgiler mevcut değildir. Varaklar (a) 18, (b) 19 satırdan oluşmaktadır.

Biz risâlenin transkripsiyonunun yaparken Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 790 numarada kayıtlı olan nüshayı esas aldık ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazmalar K1065 numarada kayıtlı olan nüsha ile karşılaştırarak farkları dipnotta belirttik. Bu çalışma esnasında Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 790 numarada kayıtlı olan nüshayı **A** nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazmalar K1065 numarada kayıtlı nüshayı da **B** nüshası olarak ifadelendirdik.

Risâlenin neşrinde de aşağıdaki imlâ ve usul takib edilmiştir.

1. Uzun (a), (u), (î) sesli harfleri uzatma işâreti olarak kullanılan şapka (^) işâreti ile (â), (û), (î) şeklinde yazılmıştır.
2. Kalın “k” harfinden yani “kaP” harfinden sonra gelen (a), (u), sesli harflerin üzerine (-) yatık çizgi (ā), (ū) koyarak ince “k” harfinden yani “keP” harfinden ayırdık. Kānun, kābil, kābiliyet, ukūl, ma’kūl gibi. Kalın ve ince “k” harfinden sonra gelen “i” harfi için ise günümüzde aralarında pek kullanım farkı bulunmadığı için her ikisini de şapkalı “i” şeklinde verdik.
3. Sakin ve harekeli ayn (ع) ve hemze (ء) harflerini ters apostrof ile (‘) verdik. ‘Ârif, ma’ârif, a’yân, ya’nî, ta’rif, mu’teber, te’mîn, mü’mîn, te’lif gibi.
4. Bunların dışında kelimeleri Arap harfleriyle yazıldığı şekilde okuyarak yazdık.
5. Risâle içinde geçen ayet, hadis, Farsça şiir ve Arapça cümleleri metin içinde Arap harfleriyle yazarak dipnotta tercüme ve kaynaklarını verdik.
6. Metne tercüme ve açıklama benzeri kattığımız ilave bilgileri parantez içinde (Hzl.) notuyla belirttik.

2. Risâlenin İçeriği

Osman Selâhaddin Dede risâlenin telif sebebini beyan eden sözlerinde yazılış sebebini Hoca İshak Efendi’ye bir cevap olduğunu risâlenin hemen başında nazik bir dille ifade etmektedir.⁷¹ Aralarında mevzu olan konunun vahdet-i vücûd

⁷⁰ Mühür tam olarak okunmamaktadır.

⁷¹ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 790, vr. 1.

anlayışlarındaki farklılık veya Hoca İshak Efendi'nin⁷² vahdet-i vücûda itirazlarına cevap sadedinde Osman Selâhaddin Dede “*Cenâb-ı Vâcibu'l-vücûd -celle şânuhû- bi'z- zât mevcûd ve vahdet-i hakîkî ile vâhid olub vücûdu sıfât-ı zâtîyyesinden olmağla zâtının 'aynı olduğu bi'l-vücûb sâbittir*” cümlesiyle sûfilerin bu konudaki temel yaklaşımlarını yansıtan “لا يصدر عن الواحد إلا الواحد” “Birden bir çıkar” kâidesini hatırlatmaktadır.⁷³ Bu kâide gereğince Cenâb-ı Hakk-ı Vâhid'den bütün mevcudât sudûr ve tecellî etmektedir. Bu tecellî mutasavvıflar tarafından “a'yân-ı sâbite”, felsefeciler tarafından “mahiyât”, kelamcılar tarafından “ma'lûmu'l-ma'dûm” ve Mu'tezile tarafından ise “eş-şeyü's-sâbit” olarak kavramlaştırılmıştır. Her biri farklı kavramlar kullansalar da tecellî; eşyanın hakikati üzerine vücudun nûrunun yayılması ve eşyanın hakikatlerinin kendi husûsiyetleriyle varlık aynasında (mir'ât-ı vücûd) yansımaları ve vücûdun da yine eşyanın hakikatleri yönüyle zuhûrundan ibârettir. Bu şekilde zuhûra gelen eşya, zâhir âlimlerinin dilinde vücûd-ı hâdis veya vücûd-ı mümkün diye isimlendirilmiştir. Emr-i hâdis Bir'in eseri olduğundan birdir. Çok ve farklı görünmesi aynanın çoklucğundandır. Zâtı itibarıyla aslında birdir. Bu konuda zâhir uleması ile sûfiler arasındaki ihtilaf lafzîdir. Sûfilerin kanaatine göre bu hususta “وكان الله ولا شئى معه”⁷⁴ ifadesi geçerlidir. Buna göre de; mevcudât (vücûd-ı mümkün) Bir'in tecellisi ile a'yân-ı sâbite aynalarında zuhûrundan ve a'yân-ı sâbitenin varlık aynasında (mir'ât-ı vücûd) zuhûrundan “ibâret olup bu cihetle eşyanın mahiyeti hakikat-i vücûd ile muttasıf olmayıp adem olan özelliği sâbit ve zuhûr ile muttasıftır. Böylece Hakk'ın varlığından (Vücûd-ı Hak) gayrı hakîkât bir vücûd ve Cenâb-ı Hak'tan başka hakîkât bir mevcûd olmayıp ve sonradan zuhûra gelen her şey helâk olucu ve fânî olup eşyâyı ızhâr eden vech-i Hak mevcûd ve bâkîdir. Yoksa bu mühlidlerin ve sapkınların zannettiği gibi âlemde olan mevcudât, Hakk'ın vücûdu ve yâhut âlem Hak'tır demek değildir.

Osman Salahaddin Dede'ye göre bu husus zevkî bir konudur ve ehl-i Hakk'ın yani mutasavvıfların meselesi olup bu manevî zevkten yoksun olanların ayaklarını kaydıracak inceliktedir. Bu sebeple konunun mutasavvıflar dışında kalan-

⁷² Hoca İshak Efendi 1803-1892 yılları arasında yaşamış, Harputlu İshak Hoca diye bilinen bir Osmanlı âlimidir. Harput'da dünyaya gelmiş ilköğrenimini burada tamamlamış ve daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Sahn-ı Semân Medreseleri'nden icâzetnâme almıştır. Harput'ta iki yıl müderrislik yapmış sonra İstanbul'a dönerek, Fatih medreselerinde ders vermeye başlamıştır. Daha sonra Saray Şehzâdeğân Hocalığı'na atanmış, Sultan Abdülaziz Han (ö.1876) zamanında da kendisine huzur hocalığı görevi verilmiştir. Sultan II. Abdülhamit (ö.1918) devrinde ise İstanbul Payeliği rütbesine yükselmiştir. Isparta ve Medine Kadılığı görevlerinde de bulunan Hoca İshak Efendi, kırk yıla yakın vazife yaptığı devlet görevinden ayrılarak ömrünün geri kalan kısmında kendini ilmi gayretlere hasretmiş ve 11 Nisan 1892 tarihinde 89 yaşında iken vefat ederek Fatih Camii bahçesine defnedilmiştir. Eserlerinden başlıcaları da şunlardır: *Şemsü'l-Hakîka, Es'ile-i Hikemiyye, Es'ile-i Kelâmiyye ve Zübdetü'l'İlmi'-Kelâm, Kâşifü'l-Esrâr ve Dâjî'u'l-Eşrâr, Miftâhu'l-'Uyûn, İcâzetnâme, el-İstîşfâ fi-Tercemeti's-Sifâ ve Ziyâu'l-Kulûb*. Hayatı ve Eserleri ile ilgili geniş bilgi için bk. Enver Demirpolat, “Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2003, Sayı: 9, s., 397-412.

⁷³ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 1.

⁷⁴ “Allah vardı ve O'nunla beraber hiçbir şey yoktu” *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 2.

⁷⁵ “Şimdi olduğu gibi...” *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 3a.

lara izahında güneş, ay, yıldızlar ve ışık mecazı kullanılmıştır. Zât-ı Hak güneşe, ay ve yıldızlar âleme teşbih edilmiş ve güneşin ışıklarının aya ve yıldızlara yansması ve onların görünür olması Gerçek Varlık'a (sırr-ı vücûd) ayna olmaları şeklinde ifade edilmiştir. Osman Selâhaddin Dede bu teşbihi risâlede daha sonra yaptığı gibi Sadreddin-i Konevî'nin *Miftâhü'l-gayb* isimli eserinden aldığı bir alıntı ile de desteklemiştir.⁷⁶ Bu alıntıda da güneş Hakk'ın isimlerinin (mazhar-ı esmâ) ve uluhiyyet sıfatlarınının menba'ı (mazhar-ı uluhiyyet) olarak teşbih, Vücûd-ı Mutlak'a misâl olarak ifade edilmiş ve "nûr-ı basit" ve "nûr-ı mahz" ve "nur-ı mutlak" ile isimlendirilmiştir. Güneş ışıkları da Hakk'tan (Vücûd-ı 'âmm-ı vâhid) sâdır olan ve mevcudât üzerine yansıyan herşeyin aslı olan tek varlığa benzetilmiştir. Aynı şekilde güneşin ışıklarının aya ve yıldızlara yansması ayna mesabesinde olan varlıklar sebebiyle onları varlık haline bürümüşür. Güneşten zuhûr eden ışıklar bir olduğu halde ayna mesabesinde olan varlıkların çokluğu sebebiyle Bir (Vücûd-ı vâhid) olan çokluk olarak görünür ki, Vücûd-ı Hakk'ın yansması ve ışığı olan âlemin, mevcudâtın çok görünmesi varlığın hakikati olan a'yân-ı sâbite aynalarının çokluğu sebebiyledir.

Osman Selâhaddin Dede bütün bu mecazlı anlatımların süfiler dışında kalan zevata izah maksatlı olduğu gibi saf ve temiz zihinlere konuyu kavratılmak maksatlı olduğunu da belirtir.⁷⁷

Osman Selâhaddin Dede, konuyu mecazlı anlatımlarla izaha çalıştığı gibi şiirlerle de desteklemiş ve süslemiştir. Konunun bu kısmını yani Bir'in çok olarak yansması halini izah için Fahreddin-i Irâkî'nin *Dîvân*'ındaki bir kasideyi okuyucunun dikkatine verir:

*"Güneş yüzbinlerce su birikintisine vurdu
Suya vurmasıyla her birinin değişik rengini ortaya çıkardı.
Hepsi bir nurdur amma renkleri muhtelif
Bununla onun arasına ibtilâf düşürdü."*⁷⁸

Daha sonra da vâcibin mümkinde zuhûruna dair hususu, vâcibin yâhut vâcibden bir şey'in mümkinde hulûlü vehmi ihtimâli sebebiyle vâcibin mümkinde zuhûrunu güneşin yani güneş ışıklarının ayda zuhûruna temsil gösterip Fahreddin-i Irâkî'nin; "Ay güneşin aynasıdır, öyle ki ayın zâtında aydan hiçbir şey yok", "O'nun zatında olan O'nun dışında olmadığı gibi O'nun dışında olan da O'nun zatında değildir." sözleriyle izah eder.

Osman Selâhaddin Dede'ye göre bütün bunlar sûfilerce ما في الوجود الا هو yani "O'ndan başka Vücûd-ı Hakîki yoktur" gerçeğini izah içindir.

Osman Selâhaddin Dede'ye göre Vahdet-i vücûd; tevhîd ve varlık ilmi konusudur. Sûfilere göre tevhîd ilmi üç çeşittir:

⁷⁶ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 3b.

⁷⁷ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 4a-4b.

⁷⁸ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 4b. Ayrıca Bk. Fahreddin-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Dîvân*, Kasâid.

1-Varlığının tecellisi itibariyle olan tevhîd ilmi: Âlemin îcâdı, ‘ayn-ı eşyânın tecellîsi, merâtib-i vücûd gibi konuları içerir. Bunun ilmî kâideler bütünü çerçevesinde izâh mümkün değilse de sûfiler bu hususu mümkün mertebe bazı kaidelere bağlamışlar, bazı ıstılahlar geliştirip kitaplar telif etmişler ve bu ilme “ilm-i hakikat”, “ilm-i ilâhî” veya “hikmet-i ‘arşîyye” demişlerdir.⁷⁹ Bu ilimin konusu; Hakkın varlığını (Vücûd-ı Hak), Hakk’ın isimlerini (esmâ-ı ilâhî), ilahi isimlerin yansımalarını (mezâhir-i esmâ-ı ilâhî) ve Hakk’ın merâtib ve mevâtınını açıklamaktan ibârettir. Bu ilmin anlaşılması ve kavranması için mutlaka bir üstâd-ı kâminden ta’lîm ve bir fem-i muhsinden dinlemek lazımdır.

2-Şuhûdî tecellî itibariyle olan tevhîd ilmi: Buna tevhîd-i hubbî de derler ki devamlı murakabe, ibadetlere sarılma, riyâzet ve mücâhede ve vâris-i peygamberî bir merd-i kâmilin sohbet ve hizmetine dâhil olmak ve muhabbetin neticesi ile ulaşılacak bir tevhiddir. Yahut ilâhî bir lütufla cezbe-i rahmâniyenin zuhuru, sâlikin kalbine muhabbet-i ilâhiyenin parlaması ve aşk mertebesine ermesiyle, *كل شيء هالك الا وجهه*, “Her şey helak olucudur O’nun vechi müstesnâ”⁸⁰ ayetinin hakikatının sırrına vâsil olunca elde edeceği bir ilimdir. Bu manada sûfilerin çoklarının vahdete dair sözleri müşahede makamında olmaları sebebiyle, hal-i fenâ’da söylenmiş sözlerdir. Bu halde dahi kul kuldur Rab Rab’dır. Sadece ‘abd kendinden fanî Hak’ta bâkî olmuş ve abdiyyet sıfat-ı Hak’ta fânî ve müstehlek olup abdin sıfatları ve ahlâkı Hakk’ın sıfatı ile sıfatlanmıştır.⁸¹

Osman Selâhaddin Dede risâlesinde İbnü’l-Arabî’ye ve onun yolundaki sûfilere isnad olunan “heme ost” “herşey O’dur” sözünü de ele almaktadır. İlm-i hakîkatten nasibi olmayan bazı ehl-i zâhir ve sûfiyenin bu sözü İbnü’l-Arabî’ye isnat ettiklerini ve bu isnatlarıyla da kalmayıp onun bu sözden maksadının mezheb-i Vücûdiyye (Panteizm) olduğunu kastettiklerini ifade eder. Akabinde de *Futûhât-ı Mekkiyye*’den ve *Mesnevi*’den delil olarak gördüğü bu husustaki ifadeleri ve beyitleri sıralar, aynı maksatla Molla Fenârî ve Şemseddin-i Multî’den de sözler nakleder. Risâlenin sayfa kenarında ise Abdülganî en-Nablûsî’nin *el-Vücûdü’l-Hak*⁸² isimli eserinden bir nakil bulunmaktadır ki, bu nakil konunun hulasası kabilindedir. “Bilinmelidir ki; mü’minlerin avamlarından olanlarının havastan olan ârifler-Ehlullah’ın “Allah, vücûd-ı Hak’tır” ifadelerini “Allah Teâla bütün mevcûdâtır” şeklinde anlayıp onlara karşı çıkmaları ve havâssın “Allah bütün mevcûdâtır” dediklerini ileri sürmeleri açık bir iftiradır. O bütün mevcûdâtır sözü avamın “heme ost” sözüdür. “Heme ost” sözü müşarünileyhime tamamen iftiradır.”⁸³

⁷⁹ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 5a-5b.

⁸⁰ Kasas Sûresi, 28/88.

⁸¹ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, v6a.

⁸² Abdülganî b. İsmail b. Abdülganî ed-Dimaşki Nablusi, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd’un Müdafası*, (çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

⁸³ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 6b-8a.

Risâlenin son kısmında Hak Teâla'nın vücûd-ı mutlak olduğunu ve bunun ne demek olduğunu izah sadedinde yine başta İbnü'l-Arabî ve Sadrettin-i Konevî olmak üzere, Molla Fenârî ve Mevlânâ'nın bu konudaki sözleri aktarılmıştır. Burada ele alınan konuyu Mevlânâ'nın şu beyitleri özetlemektedir: **“Biz yokuz. Varlıklarımız, fâni sûretle gösteren Vücûd-ı Mutlak olan sensin.”** Akabinde ise “vücûd-ı Hakk'ı eşyâda itikâd itmek zan, gümân ve tahayyüldür” cümlesi ile sufilerin bu husustaki inançlarını ifade etmiştir.⁸⁴

Osman Selâhaddin Dede bu risâlesinde vahdet-i vücûda dâir konunun tartışılan ve yanlış anlaşılan yönlerini ele almış ve izah etmiştir.

3.VAHDET-İ VÜCÛD RİSÂLESİ'NİN TRANSKRİPSİYON METNİ⁸⁵

Der-aliyye Yenikapı Mevlevî Dergâh-ı Şerîfi Postnişini Şeyh Osman Efendi'nin Te'lîf-gerdesi Vahdet-i Vücûd Risâlesi⁸⁶

Bismi Sübhân⁸⁷

[1] Kûdvetü'l-muhakkikîn ve kûrvetü'l-mütebahhirîn el-mevla'l-fâdil el-ârifü'l-kâmil Hoca İshak Efendi –esbagallâhuteâla fadâilehû- hazretlerinin huzûr-ı ma'ârif-mevfûr-ı ekremilerine. Ba'de ez îfâ-yı merâsim-i tahiyât-ı lâyika ve tevkîrât-ı fâika ma'rûz-ı dâi-i dervîş-i hayr-endîşleridir ki; bazı ehîbbe-i sâliha ve sâdıka tavsîtiyle vâki' olan iltimas ve suallerine tahrîk-i hâme-i müsâ'afet ve şu vechile tesvîd-i kırtas-ı icâbet olunmuştur ki; ma'lûm-ı dânişverân-ı hakâyıkşinâsân bulunduğu üzere Cenâb-ı Vâcibu'l-vücûd -celle şânuhû- bi'z-zât mevcûd ve vahdet-i hakîkî ile vâhid olup vücûdu sıfât-ı zâtîyyesinden olmakla zâtının 'aynı olduğu bi'l-vücûh sabittir. Ve 'ilm-i hakîkatin temhidât-ı cümeliyyesinden ⁸⁸ الشئى لا يتميز ما المشابهة لا يتميز ما المشابهة وما يناقسه ولا ما يشابهه كل المشابهة ⁸⁹ الصادر عن الواحد إلا الواحد ⁸⁹ kâidesi üzre Cenâb-ı Hakk-ı Vâhid'den vahdet-i hakîkisi haysiyetinden vâhid zâhir ve sâdır olub ve ol vâhid-i sâdır muhakkikîn-i hazret-i sûfîyye -kaddesallâhu esrârahum- 'indinde a'yân-ı sâbit-i mümkinât üzerine mufâz olan vücûd-ı âmm ve münbesittir ki tecellî-i vücûdîden ibâret olub [2] bu tecellî tecellî-i sârî ve rakk-ı menşûr ve nûr-ı mersûs ile dahî mu'abberdir. Ve tecellî 'inde's-sûfîyye a'yân-ı sâbite ve 'inde'l-hukemâ mâhiyyât ve 'inde'l-mütekellimîn ma'lûmu'l-ma'dûm ve 'inde'l-mu'tezile eş-şeyü's-sâbit denilen hakâyık-ı eşyâ üzerine nûr-ı vücûdun inbisâtı ve o cihetle hakâyık-ı eşyânın kendi hasebleriyle mir'ât-ı

⁸⁴ *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*, vr. 8b-9a.

⁸⁵ **A** nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 790 numarada kayıtlı olan nüsha, **B** nüshası ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazmalar K1065 numarada kayıtlı nüshadır.

⁸⁶ Bu başlık B nüshasının kapağında bulunan risâlenin ismidir.

⁸⁷ B nüshasında “Bismillâhirrahmânirrahîm” diye yazılmıştır.

⁸⁸ “Bir şey zıddıyla ve kendini nakzedene ve bütününü kendisine benzemeyen şeyle temeyyüz etmez.” Sadreddin Korevî, *Miftâhu'l-Gayb Tasavvufun Metafiziği*, (hzl. Ekrem Demirli), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014, s. 46-47.

⁸⁹ “Birdin bir çıkar” *Miftâhu'l-Gayb*, 70-71.

vücûdda ve vücûdun dahî yine hakâyık-ı eşyâ hasebleriyle⁹⁰ merâyâ-yı hakâyık-ı eşyâ⁹¹ zuhûrundan ibârettir. Bu vechile zâhir olan emr lisân-ı ehl-i rusûmda vücûd-ı hâdis ve vücûd-ı mümkün tesmiye olunur. Ve ehl-i keşf bu emre vücûd dimeyub zuhûr dirler. İmdî bu emr-i hâdis vücûd-ı âmm-ı vâhidin eser u semeresi olduğundan temhîdi mezkûr vechile vâhiddir. Mûte‘addid ve mûtekessir görüldüğü merâyânın te‘addüdü hasebiyledir. Ve min haysü’z-zât vâhiddir. Ve bu bâbda ehl-i rusûm ile ehl-i keşf beyinlerinde olan hilâf hilâf-ı lafzîdir. İmdî vücûd-ı mümkün Cenâb-ı Hak Teâlâ’nın tecellî-i vücûdîsiyle vücûd-ı Hakk-ı vâhidin merâyâ-yı a‘yân-ı sâbitede ol a‘yân hasebiyle⁹² zuhûrundan ve a‘yân-ı sâbitenin kezâlık kendi hasebleriyle mir‘ât-ı vücûdda zuhûrundan ibâret olub bu cihetle mâhiyet-i eşyâ hakikat-i vücûd ile muttasıf olmayub adem-i izâfî-i asliyesinde sâbit ve zuhûr ile muttasıf olduğundan⁹³ *وكان الله ولا شئى* dinilmiş *الأعيان ما شمت رايحة الوجود ولا تزال لا تشم رايحته*⁹⁴ *وكان الله ولا شئى* sözü idrâc olunmuştur. Zirâ eşyânın ızhârına vücûd-ı Hak kâfi olub eşyâ zuhûrunda bir vücûd-ı hâdis halkına muhtâc değildir. Ve halk ve icâd-ı âlemden Cenâb-ı Hakk’a bir sıfat râci’ olmamıştır ki Cenâb-ı Vâcibü’l-Vücûd kable’l-icâd-ı âlem ol sıfatla muttasıf olmaya. Belki Cenâb-ı Hüda ba’de icâd-ı âlem tavsîf olunan esmâ ve sıfatla kable icâd-ı âlem müsemmâ ve mevsûf idi. Pes vücûd-ı Hak’tan gayrı hakikat bir vücûd ve⁹⁶ Cenâb-ı Hak’tan mâ’dâ hakikat bir şey mevcûd olmayub ve hades-i vücûd her şey hâlik olub ancak eşyâyı ızhâr iden vech-i Hak mevcûd ve bâkî olmasından ibârettir. Yoksa mülâhidinin zehâbı gibi âlemde olan vücûd Hakk’ın vücûdu ve yâhud âlem Hak’tır demek değildir.⁹⁷ *وكان الله ولا شئى* Ve bu mes‘ele ‘ilm-i hakikatın mevzu‘u olub efhâm-ı sâfiye ve ‘ukûl-ı müzekkiyenin mâ‘adâsına mezlaka-i ‘azîme olduğun-

⁹⁰ B nüshasında bu kelimedden sonra; “ ‘ukûl-ı müzekkiyenin mâ‘adâsına mezlaka-i ‘azîme olduğundan ve Cenâb-ı Bâri-i Teâlâ zâtı şems-i mazhar-ı ulûhiyyete ve kâmer ve nücûm-ı vesâireyi hakikat-ı âleme mazhar ve sırr-ı vücûda ‘âyine kılmış olduğundan bu mesele-i gamîzayı tefhîm ve izah sadedinde şems ve kâmer ve sâir nücûm ile ziyâ ma’nâsına olarak âfîtabı ve âfîtabdan muktebis olan mâhitâb ve levâmî’-i nücûm-ı sâireyi temsil kılmışlardır. Kemâ kâle Şeyhu’l-kebir Sadru’l-mille ve’-d-dîn el-Konevî -kuddise sırrahû’s-seniyye- fı kitâbîhi el-müsemmâ bi-*Miftâhu ‘ilmi’l-gayb*;

والشمس مظهر الألوهية من حيث امدادها بالإسم المحيى ونحوه لمظاهر الأسماء والقمر من حيث صورته الحقيقة مظهر حقيقة العالم ونظيره لا من حيث وجوده، اى العالم با من حيث إمكانه وباعتبار حقيقة حالة الإستتارة بنور المستفاد من الشمس هو مزهر العالم من حيث ظهوره بالوجود العالم المقترن به الفائض من الحق جعله. اى القمر آية على سر الوجود المحض إعتبارا للوجود من حيث هو وإعتبارا له من حيث عروضة بحكم الألوهية لا عيان الممكنات وقال بعض المحققين ان الشمس باعتبار ذاتها من حيث بساطتها وإطلاقها مثال للوجد المطلق وضيائها مثال للوجود العالم المشترك بين الحقائق ..

kısmı yer almaktadır.

⁹¹ B’de “merâyâ-yı hakâyık-ı eşyâ” yer almamaktadır ve buradan itibaren A ve B nüshalarında metin aynı devam etmektedir.

⁹² B’de kelimenin devamında gelen “vücûd-ı Hakk-ı vâhidin merâyâ-yı a‘yân-ı sâbitede ol a‘yân hasebiyle” kısmı bulunmamaktadır.

⁹³ “A‘yân-ı sâbite, vücut kokusunu koklamamıştır. Şimdi de öyle olduğu gibi”

⁹⁴ “Allah vardı ve O’nunla beraber hiçbir şey yoktu”

⁹⁵ “Şimdi olduğu gibi...”

⁹⁶ B’de yok.

⁹⁷ “Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir.” *İsrâ Sîresi*, 17/43.

dan ve Cenâb-ı Bârî-i Teâlâ zâtı şems-i mazhar-ı ulûhiyyete ve kâmer ve nücûm-ı vesâireyi hakikat-ı ‘âleme mazhar ve sırr-ı vücûda ‘âyine kılmış olduğundan bu mes’ele-i gamîzayı tefhîm ve îzah sadedinde şems ve kâmer ve sâir nücûm ile ziyâ ma’nâsına olarak âfitâbî ve âfitâbdan muktebis olan mahitâb ve levâmî’-i nücûm-ı sâireyi temsil kılmışlardır. Kemâ kâle Şeyhu’l-kebîr Sadru’l-mille ve’ d-dîn el-Konevî kuddise sirrahû’s-seniyye fî kitâbihî el-müsemmâ bi-Miftâhu ‘ilmi’l-gayb⁹⁸ [3b]

والشمس مظهر الألوهية من حيث امدادها بالإسم المحيى ونحوه لمظاهر الأسماء والقمر من حيث صورته الحقيقة مظهر حقيقة العالم ونظيره لا من حيث وجوده، اى العالم با من حيث إمكانه وباعتبار حقيقة حالة الإستنارة بنور المستفاد من الشمس هو مزهر العالم من حيث ظهوره بالوجود العالم المقترن به الفائض من الحق جعله اى القمر آية على سر الوجود المحض إعتبارا للوجود من حيث هو هو وإعتبارا له من حيث عروضة بحكم الألوهية لا عيان الممكنات⁹⁹

وقال بعض المحققين ان الشمس باعتبار ذاتها من حيث بساطتها وإطلاقها مثال للوجد المطلق العالم المشترك بين الحقائق.¹⁰⁰ وضباطها مثال للوجود

⁹⁸ Eserin tam adı *Miftâhu gaybi'l-cem'i ve'l-vücûd fi'l-keşfi ve'ş-şühûd*dur. Bk. Reşat Öngören, “Miftâhu’l-gayb”, *DİA*, c. 30, s. 16-17. Müellif burada eserin ismini *Miftâhu ‘ilmi’l-gayb* şeklinde vermiştir. Biz bu makalede ortak kullanım olan *Miftâhu’l-gayb* ismini zikrettik. Bk. Sadreddin Korevî, *Miftâhu’l-Gayb Tasavvufun Metafizîği*, (hzl. Ekrem Demirli), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.

⁹⁹ “Güneş el-Muhyi vb. isimleri ile isimlerin mazharlarına yardım etmesi itibari ile ulûhiyyetin mazharıdır. Hakiki sureti bakımından ay -varlığı açısından değil- imkânı açısından âlemin hakikatinin sureti ve onun benzeridir. Buna mukabil güneşten aldığı ışıkla aydınlanması halindeki hakikatî itibariyle ay, Hak’tan taşan ve kendisine bitişen varlık ile zuhûr etmesi itibariyle âlemin mazharıdır. Hak bu taşan varlığı mutlak varlığının sırrına delil yapmış, bunun yanı sıra ulûhiyyet hükmüyle mümkün varlıklara ilişmesi cihetinden varlığı için bir itibar kılmıştır.” Bk. *Miftâhu’l-gayb* s. 215-217.

¹⁰⁰ “Bazı muhakikler; zâtının yayılması ve itlakiyeti itibariyle güneş, vücûd-ı Mutlak’a ve ziyası itibariyle hakikatleri müşterek olan âleme benzer demişlerdir.” Sayfa kenarında Atpazarî Osman Efendi (Atpazarî Osman Fazlî) şerhinden nakledildiği belirtilen şu satırlar mevcuttur:

قوله والشمس مظهر الألوهية من حيث امدادها بالإسم المحيى لمظاهر سائر الأسماء التي هى الكواكب فى أنوارها وأوداعها ولجميع الموجودات الحية كامداد الألوهية لأسماؤها ودقائقها والقمر من حيث صورته الحقيقة المظلمة الكدرات فى ذاته مظهر حقيقة العالم ونظيره لا من حيث وجوده اى العالم بل من حيث أماكنه الحقيقي لظلمة عممية فى ذاته وقابلته للمنصبغة بصيغ الاستنارة حالة الإستنارة بالنور المستفاد من الشمس هو مظهر العالم من حيث ظهوره اى العالم بوجود العام المقترن به اى بالعالم الفائض من الحق تعالى يعنى كما للقمر إعتبارا لإمكان وإعتبارا لاستناره كذلك للعالم إعتبارا الإمكان وإعتبار الظهور وهو مظهر العالم ونظيره كما جعل الله تعالى القمر بالاعتبارين المذكورين نظرا للعالم وآيته عليه وكذلك جعله اى القمر من حيث هو هو وغنا فى ذاته عن النور وان كان قابلا له ومن حيث مقابلة الشمس واستناره بنورها آية على سر الوجود المحض إعتبارا للوجود من حيث هو هو اى من حيث ذاته فحسب وإعتبار له اى للوجود ايضا اى كإعتبار الأول من حيث عروضة اى الوجود بحكم الألوهية لأعيان الممكنات فكما للقمر إعتبارا انه فى ذاته من حيث هو هو غنى النور لكنه وإعتبارا انه من حيث مقابلة الشمس ليستتير بالنور المستفاد منها فكذلك للوجود إعتبار انه فى نفسه من حيث هو هو غنى عن التعيين وإعتبار انه من حيث عروضة لأعيان الممكنات يتعين بحسب المظاهر والأعيان فالقمر كما هو نظير للعالم وآية على سره ومظهر له كذلك هو نظير للوجود وآية على سره ومظهر له بناء على ما ذكر من الإعتبارات والحيثيات الى آخره. نقل من شرح آت بازارى عثمان افندي.

“Güneş, el-Muhyi ismi ile ışıklarında ve ışıkların yansımalarında gezegenler olan diğer esmânın mazharlarına ve tüm varlıklara onların isimlerine ve en hassas kısımlarına yardım ettiği gibi yardım etmesi itibari ile ulûhiyyetin mazharıdır. Haddi zatında yüzeyi karanlık olan hakiki sureti bakımından ay -varlığı açısından değil- hakiki imkânı açısından haddi zatında yokluk olan karanlık yönünden âlemin hakikatinin mazharı ve onun benzeridir. Buna mukabil güneşten aldığı ışıkla

İşte şems mazhar-ı¹⁰¹ esmâya imdâdı haysiyetinden mazhar-ı ulûhiyyet olduğu¹⁰² gibi nefis-i şems besâtat ve itlâkı haysiyetinden vücûd-ı mutlaka misâl olduğu cihetle nûr-ı basît ve nûr-ı mahz ve nur-ı mutlak ile tesmiye olunmuştur. Ve ziyâ-yı şems vücûd-ı mutlaktan [4a] sâdır olup a'yân-ı mümkünât üzerine mufâz olan vücûd-ı 'âmm-ı vâhîde ziyâ-ı şemsin hevâya ve hevâ vâsıtasıyla kâmere ve nücûma aks ve pertev-i vücûd-ı 'âmm-ı vâhidin¹⁰³ mümkünât üzerine inbisâtına nücûmun kendi hasebleriyle mir'ât-ı ziyâ-ı şemste zuhûrları hakâik-i eşyânın mir'ât-ı vücûd-ı âmm-ı vâhidde zuhûruna ve ziyâ-ı şemsin nücûm-ı pertevi 'aks iderek mehtâb ve encüm-tâbın zuhûru vücûdun merâyâyı a'yân-ı mümkünâtta ol merâyâ hasebiyle zuhûruna ve ziyânın a'yân-ı nücûm meyânında iştirâk-ı vücûdun beyne'l-hakâik iştirâkına ve ziyâ-ı şemsten muktebis olan envâr-ı nûr-ı vâhid olup merâyânın ya'ni nücûmun te'addüdü hasebiyle müte'addid görülür ki vücûd-ı Hakk'ın aksi ve pertevi olan vücûd-ı vâhid mümkünât-ı vâhid olup müte'addid görüldüğü hakâik-ı mümkünât olan a'yân-ı sâbite merâyâsının te'addüdü hasebiyle olduğuna ve emsâl-i 'umûr-ı kesîreye misâl-i halk olunmuş olduğundan takrîben li-ezhânî's-selîme tesmiye kılınmıştır.

فطوبى لمن صفى فهمه وزكى عقله وإدراك هذا الأمر الجليل بهذا التمثيل. فافلح وقد أفلح من تزكى

بالتقوى وخاب من تدسى بالبدع والهوى. الحمد لله جعلنا من أهل السنة والجماعة ولم يجعلنا من أهل البدع والهوى¹⁰⁴.

aydınlanması hakikati itibariyle ay, Hak'tan taşan ve kendisine bitişen varlık ile zuhûr etmesi itibariyle âlemin mazharıdır. Nitekim ayın, imkân yönü ve aydınlanma yönü olduğu gibi aynı şekilde âlemin de imkân yönü ve mazhâr yönü vardır. Ay, âlemin mazharı ve onun benzeridir. Nitekim Allah Teâlâ ayı, âleme nazaran zikredilen iki yönlü kılmış ve âleme bir delil yapmıştır. Aynı şekilde Allah, ayı, ışığı alma özelliğine sahip olsa bile hakiki haysiyeti ve haddi zatında ışısız olması ve güneşin karşısında olup onun ışığıyla aydınlanması açısından hakiki haysiyeti yönünden yani sadece kendi zatı açısından varlığını dikkate alarak mutlak varlığın sırrına delil yapmıştır. Bunun yanı sıra ulûhiyet hükmüyle mümkün varlıklara ilişmesi cihetinden varlığı için ilk itibar gibi bir itibar kılmıştır. Nitekim ayın haddi zatından ışısız olması yönü olduğu gibi güneşin karşısında olup ondan gelen ışıkla ayınlanması yönü de vardır. Aynı şekilde varlığın haddi zatında ortaya çıkmama yönü olduğu gibi mümkün varlıklara ilişmesi cihetinden bir yönü vardır ki, mazharlara ve mümkün varlıklara göre ortaya çıkar. Baştan beri anlatılan yönlere ve açılara göre ay, âlemin benzeri, onun sırrının delili ve onu ortaya çıkaran bir varlık olduğu gibi aynı şekilde âlem de varlığın benzeri, onun sırrının delili ve onu ortaya çıkarandır.” Atpazarı Osman Efendi Şerhi'nden aktarılmıştır.

(Bu alıntı Atpazarî Osman Fazlı (ö. 1102/1691)'nın Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb* adlı eserine yazmış olduğu *Misbâhu'l-kalib* isimli eserinden nakledilmiştir. Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb, nr. 511 / 2'de kayıtlıdır. Hzl.)

¹⁰¹ B'de; “mezâhir-i esmâya” şeklindedir.

¹⁰² B'de “olduğundan” şeklinde yazılmıştır.

¹⁰³ B nüshasında bu kelimeden sonra “a'yân-ı mümkünât” şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁴ “Ne mutlu anlayışını arı duru hale getirene, aklını ve idrakini bu hususta bu misal ile tezkiye edene. Kurtul, nefsinin takva ile arındıran kurtulmuş onu günahlara, bid'at ve hevâya gömen de hüsrana uğramıştır. Bizi ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at kılan ve ehl-i bid'at ve ve ehl-i hevâ olmaktan koruyan Allah'a hamd olsun.”

Ve vücûd-ı Hakk-ı mutlak ve vücûd-ı ‘âm ve vücûd-ı sâî ıtlak tesmiyesi nefsi’l-emre mutâbık ıtlak ve tesmiye olmayub medârike hüküm ve zuhûr cihe-tinden takrîb ve tefhîm için şey-i evvel evsâfî ve e‘âm evsafıyla tesmiye bâbın-dandır, kabûlindedir.¹⁰⁵

Ve mufâz alâ a’yânî’l-mümkinât olan işbu vücûd-ı ‘amm-ı vâhidin [4b] beyne’l-hakâik iştirâkinde kâlem-i a’lâ dahî dâhil olub hilâfen li-ehli’n-nazar mi-ne’l-felâsifeti ehli’l-keşf ‘inde kâlem-i a’lâ ile sâir mevcûdât beyinlerinde müşte-rek ve Vâcib Teâlâ’dan müstefâddır. Ve kâlem-i a’lâ evvel-i mevcûd olub akl-ı evvel ile dahî müsemmâdır. Ve iş bu Vücûd-ı ‘amm-ı münbasit fi’l-hakîka a’yân ve mezâhirden mücerred olub vücûd-ı bâtın-ı Hakk’a mugâyir olmayub mugâyereti mezâhire iktirânı hasebiyle hâsil olan ta’ayyün ve beyne’l-mezâhir hük-m-i iştirâkî kabûl ve mezâhire ta’alluk vâsıtasıyla lâhik olan nu’ût misillü neseb ve i’tibârât sebebiyledir. Nitekim ziyâ-ı şems, kâmer ve nücûm-ı sâireden fi’l-hakîka mücerred olub ve nûr-ı bâtın-ı şemse mugâyir olmayub ancak mugâyereti nücûma iktirânı hasebiyle sûret-i tâb ve envâr ile zuhûr ve ta’ayyün ve mazâhir ve merâyâsı olan nücûm ve hevâ beyninde iştirâkî kabûl ve mezâhire te’alluk vâsıtasıyla lâhik olan renk ve bürûdet ve harâret ve rutûbet ve yabûset ve ta’addüd ve kesret ve nu’ût-ı sâire misillü neseb ve i’tibârât sebebiyle olduğu gibi vücûd-ı mufâz-ı vâhid ve ondan zâhir vücûd-ı hâdis dahî min haysü’l-hakîka vâhid olub görülen ta’addüd ve kesret mezâhirin te’addüdü hasebiyle olduğunu beyân zeylinde şu nazm güzel inşâd olunmuştur:

آفتابی صد هزاران آبکینه تافته
بس برنگ هر یکی نابی عیان اندخته
جمله يك نورند اما رنگهای مختلف
اختلافی در میان این و آن اندخته¹⁰⁶

Bu ihtilâf hakkında *Mesnevî-i Şerîf*te buyurulmuştur:

[5a]

چنگه بارنگی اسیر رنگ شد
موسی با موسی در چنگ شد¹⁰⁷

Bu misillü vâcibin mümkinde zuhûruna müte’allik kelimâttan¹⁰⁸ vâcibin yâhud vâcibden bir şey’in mümkinde hulûl-ü tevehhümü ihtimâline binâen Şeyh

¹⁰⁵ B’de cümlelerin sonu “bâbındandır” şeklindedir.

¹⁰⁶ “Güneş yüzbinlerce su birikintisine vurdu
Suya vurmasıyla her birinin değişik rengini ortaya çıkardı.
Hepsi bir nurdur amma renkleri muhtelif

Bununla onun arasına ihtilaf düşürdü.” Fahreddîn-i Irâkî’nin (ö. 688/1289) *Dihân*, Kasâid.

¹⁰⁷ “Renksizlik âlemi, renge esir olunca bir Mûsâ öbür Mûsâ ile savaşa düştü.” Mevlâna, *Mesnevî*, (çev. V. İzbudak) 2. Baskı, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2006, c. I, 2467. beyit.

¹⁰⁸ B’de “hikemâttan” şeklinde geçmektedir.

Fahreddin Irâkî -kuddise sırruhû- hazretleri bunu def' için vâcibin mümkinde zuhûrunu âfitâbın ya'ni ziyâ-ı şemsin mâhda zuhûruna temsil idûb ¹⁰⁹ ماه آيينه آفتابست
همچنانکه از ذات مهر در ماه هيچ نيست

كذلك ليس في ذاته من سواه شيئاً ولا في سواه من ذاته شيئاً¹¹⁰ buyurulmuştur.

فالبحر بحر على ما كان في قدم

أن الحوادث أمواج وأنهار

لا يعجبك اشكال تشاكلها

عمن تشكل فيها وهي استار¹¹¹

Bu beyândan ¹¹² ما في الوجود الا هو kavli ne demek olduğu mefhûm olmuştur. Bu vahdet-i vücûd tevhîd 'ilmi ve tecellî-i vücûdî mesâilindedir. Çünkü¹¹³ elsine-i meşâyih-ı sûfiyye kaddesallâhû teâlâ esrârahumu'l-âliyyede cârî olan tevhîd üç nev'idir: Biri; tecellî-i vücûd i'tibâriyledir ki tevhîd 'ilmidir. 'Âlemin icâdı 'ayn-ı eşyânın tecellî-i vücûdu ile 'ilm-i ilâhîden merâtib ve mevâtında bi-hasebi'l-merâtib ve'l-mevâtın zuhûr a'nî 'âlemin icâdı i'tibârîdir. Ve¹¹⁴ bu 'ilm 'ale't-tafsîl bir kâide ve zâbita tahtında olamaz ise de meşâyih-ı sûfiyye hazârâtı bu 'ilmi mümkün mertebe kavâ'id ve temhîdât tahtına vad' ve istilâhât-ı mahsûsa hıyasına dâhil idûb bu 'ilm-i celîle usûl olmak üzere kitâblar telîf ve tasnîf itmişler ve bu 'ilme [5b] 'ilm-i hakikat demişlerdir. Ve ba'zıları istilâhlarında 'ilm-i ilâhî ve ba'zıları hikmet-i 'arşıyye tesmiye eylemişlerdir. Bu 'ilm-i şerîf-i mahsûsun mevzu'u vücûd-ı Hak ve mebâdîsi esmâ-ı ilâhî ve mesâilî mezâhir-i esmâ-ı ilâhîyi ve merâtib ve mevâtınını îzah ve beyândan ibârettir. Bu bir 'ilm ve bir fenn-i mahsûstur. Bu 'ilme müte'allik olan kelimât¹¹⁵ ve mebâhise mebâhis-i tecellî-i vücûdî dirler. Ve bu 'ilm-i 'âliyyeye müte'allik olan mebâhis ve kelimâtı fehm ve idrâk itmek usûl-i 'ilmi bir üstâd-ı kâmil den ta'lîm ve fem-i muhsinden semâ'a muhtaçtır. Tasfiye-i 'akl ve tezkiye-i kalb şartıyla amma hod be-hod kendi 'ilm ve fehm ve idrâkine mağrûran fehme kıyâm iden mezlaka-i dâlâletden selâmet ve necât bulamaz. İşte elsinede cârî olan Vahdet-i Vücûd sözü bu tecellî-i vücûdî mesâilindedir. Ve biri dahî tevhîd-i hubbîdir ki tecellî-i şuhûdî i'tibariyle olan tevhîddir. Bu tevhîd devâm-ı murâkabe ve iltizâm-ı ibâdât ve ihtimâm-ı riyâzât ve mücâhedât ve vâris-i peygamberî bir merd-i kâmilin sohbet ve hizmetine mülâzemetle 'alâ tarîki'l-in'ikâs ve'l-insibâ' husûl-ı muhabbetle ki nitekim buyurulmuştur:

¹⁰⁹ "Ay güneşin aynasıdır, öyle ki ayın zâtında aydan hiçbir şey yok"

¹¹⁰ "O'nun zatında olan O'nun dışında olmadığı gibi O'nun dışında olan da O'nun zatında değildir."

¹¹¹ "Deniz kudeminde denizdir,

Sonradan olanlar (havâdis) dalgalar ve nehirlerdir.

Onda gizli olan ve şekile bürünenler de seni hayrete düşürmesin."

¹¹² "O'ndan başka Vücûd-ı Hakîki yoktur"

¹¹³ B'de Çünkü'den sonra gelen "elsine-i meşâyih-ı sûfiyye kaddesallâhû Te'âlâ esrârahumu'l-âliyyede cârî" kısmı bulunmamaktadır.

¹¹⁴ B'de "ve" bağlacı bulunmamaktadır.

¹¹⁵ B'de "hikemât" şeklindedir.

صمت وجوع وسهر و عزلة و ذكر بدوام
ناتمامان جهانرا بکند کار تمام
اصل این جمله کرامات بجز مرشد نیست
صدر صاحببدل وکامل صفت بحر اشام¹¹⁶

Yâhud¹¹⁷ عمل الثقالین الرحمن توارزي من جذبات hadîs-i hakikat beyânınca mevhibe-i ilâhiyye olan cezbe-i rahmâniyyenin zuhûruyla sâlik-i muhikkin kalbine muhabbet-i ilâhiyye pertev idüb ol hub¹¹⁸ والذین آمنوا اشد حبا لله nazm-ı celîlinde [6a] eşedd-i hubla mu‘abber olan mertebe-i ‘aşka vardıkta ‘aşk sâlikin rusûm-ı beşeriyye-sini ve cihet-i halkiyyesini mahv u ifnâ ve ‘ilm-i husûlünü ve belki ‘ilm-i huzûrîsini selb idüb evsâf-ı Hakkıyye ve ahlak-ı ilâhiyye ile tahalluk ve kûrb-ı nevâfil ve kûrb-ı farâiz ile Hakk’a takarrub eyledikte mertebe-i şuhûda vâsil olarak¹¹⁹ كل شیء هالك الا¹¹⁹ ووجهه hakikatî zâhir olub bu hâlde onun şuhûduna Hakk’tan gayrı her şey fânî ve müstehlek ve mâsivallâh nazarından sâkit olub Hakk’tan başka bir şey görülmemesinden ibârettir. Ve bu sâlik-i vâsil için bir haldir. Ve sâhib-i hâlde bu hâl dâim olmayub ahyânen vâki‘ olur. Nitekim Şeyh-i Ekber -kuddise sırruhû- hazretleri *Fusûsu’l-Hikem* kitâb-ı şerîflerinde buyurmuşlardır:

وكننا فيه أكوانا وأعيانا وأزمانا

وليس دائم فيه ولكن ذلك أحياناً¹²⁰

Ekser meşâyih-ı sûfiyye kaddesallâhu esrârahumu’l-‘aliyye’nin vahdete dâir olan kelâmları hâl-i fenâ ve istihlâklerinde ‘alâ hasebi’l-müşâhade lisân-ı şerîflerinden ki cârî ve sâdir olmuştur. Bu bâbdan olub ‘alâ hasebi’ş-şuhûddur. Yoksa ‘alâ hasebi’l-vâki‘ değildir. Ve ‘abd-ı fânî Hakk olur demek dahî değildir.¹²¹ لا بد من إثبات عین عبد الفانی کلام صحت (صمت?) ifâdesi medlûlünce her hâl ve her şânda ‘abd ‘abd-dir ve rab rabdir. Şems tulû‘ idince nûr-ı kâmer ziyâ-ı şemste fânî ve muzmahil olduğu gibi fenâ bir ‘abdde tecellî-i zâtî zuhûrunda rusûm-ı ‘abdiyyet sıfat-ı Hakk’ta fânî ve müstehlek olub ‘abdin evsâfı Hak [6b] ve ahlâkı Hak ile ittisâfindan ‘ibârettir. Bu tevhîd-i hubbîye müte‘allik olan kelimât ve mubâhase mesâil-i tecellî-i şuhûdî derler. Sâlikin fenâsı ve ba‘de’l-bekâ mertebe-i cem‘den farka ric‘ati bi-hasebi’l-hâl lâ bi-hasebi’l-vâki‘ eşyânın tecellî-i vücûd-ı nûrî ile a‘yan-ı sâbiteden mertebe-i ‘ayn-ı şehâdete zuhûruna şebîhe ve mûmâsil olduğu ecilden ve vücûd-ı

¹¹⁶ Samt, açlık, geceleri ihya, uzlet ve devamlı zikir eksik olanları bunlar tamamlar.

Bu kerametlere ancak bir mürşid sahibdir, o kamil sıfatlı ve gönlünün tahtına oturan ummandan nasiplenmiştir.

¹¹⁷ “Rahman’ın cezvelerinden bir cezbe insanların ve cinlerin (pek çok) amellerine denktir” Birçok sûfi tarafından hadis olarak nakledilen bu söz, hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Sülemî, Ebû’l-Kâsım İbrahim b. Muhammed en-Nasrâbâzî’nin (ö.367/977) buna çok benzeyen bir sözünü nakletmiştir. (Tabakâtü’s-Sûfiyye, Tahkik: Nureddin Şerîbe, Mısır, 1389/1969, s. 488.

¹¹⁸ “...İman edenler ise Allah için sevgice daha kuvvetlidirler.” Bakara Sûresi, 2/165

¹¹⁹ “Her şey helak olucudur O’nun veçhi müstesnâ” Kasas Sûresi, 28/88.

¹²⁰ “Biz onda sürekli olmayan oluşlar (ekvân), a‘yan ve zamanlar (ezman) idik”

¹²¹ “Ve ‘abd-ı fânî Hakk olur demek dahî değildir.” Bu cümle B nüshasında bulunmamaktadır.

uhrâdan ‘ilm-i şerîf-i mezkûra münâsebeti bulunduğundan bu hâle müte‘allik olan kelimât ve mebâhis ‘ilm-i şerîf-i mezkûrede a’nî ‘ilm-i hakîkatte mezkûr ise de mesâil-i tecellî-i şuhûdî ve mesâil-i tecellî-i vücûdî deyû beyinleri tefrîk ve temyîz olunmuştur. Bu tevhîd hâlî ve zevkîdir. ¹²²من لم يرزق لم يعرف Ve biri dahî tevhîd-i huzûrîdir. Ve tevhîd-i huzûrî huzûr-ı kalbin vücûd ve devâmından ‘ibârettir. İş bu iki tecelliyi bilmeyûb kelimât-ı sûfiyenin bu iki tecellîden gangısına müte‘allik olduğuna ‘ilm u ma‘rifeti ve temyize kudreti a’nî usûl ve kavâid-i ‘ilm-i celîl-i mezkûra ma‘rifeti olmayanların kelimât-ı sûfiyye ile iştigâl ve nevi’leri mezlaka-i akdâmları olûb delâlet ve ilhâdî netice vireceği bi-rayb ve bi-şektir. Ve ekser mutasavvife-i eşrâfiye zî-sûfiyyede göründükleri cihetle hikmet-i işrâka müte‘allik olan kelimât-ı mu‘tekidâtı kelimât-ı mu‘tekidât ve kelimât-ı sûfiyyeden zan ve kıyâs olduğu dahî başkaca âfet-i ‘azîmdir.

اللهم ارنا الحق وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه¹²³

Ve ba‘de zâ ma‘lûm olsun ki elsine-i mezâkla-i mülâhidede ve akvâh-ı nâsi-de cârî olub Şeyh-i Ekber ve emsâli zevât-ı kirâm-ı sûfiyyeye isnâd olunan هم اوست [7a] sözü müşârûn ileyhime¹²⁴ isnâdına sebep şu olmuştur ki; ‘ilm-i hakîkatten ve tecellî-i şuhûdîden zevk ve nasîbi olmayan ulemâ-i rusûmdan ve sûfiyyeden ba‘zı kimseler zât-ı Hak’a vücûd-ı mutlak itlâkının ma’nâsı ve murâdına olduğunu ‘alâ mâ huve’l-muksid fehmi ve iz‘ân idemeyûb ıstılâh-ı hükemâ üzre vücûd-ı mutlak-ı kevn ma’nâsına olarak cem‘î mevcûdâta ittifâkan şumûliyle beyne’l-vâcib ve gay-rahû iştirâkine ve mezheb-i Vücûdiyye üzre a’nî vücûd-ı mutlaktan murâd mefhûm-ı küllî-i ‘aklî olûb hâricde cüz‘iyât-ı muhakkık olmasına zâhible هم اوست demekdir deyû sâdât-ı sûfiyyeye veya husûsan Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arâbî hazretlerine olan ta‘n ve teşni’leri vücûd-ı mutlak هم اوست demek olduğunu mülâhide için sened u hüccet olub kavli bâtil-ı mezbûrun Hazret-i Şeyh’e ve emsâl-i meşâyih-ı kirâm hazerâtına isnâdının sıhhatini iddi‘â ve inkâr ile mezheb-i bâtilarını tezvîce kıyâm itmişlerdir.¹²⁵ Eğerçi vücûd-ı mutlak kavli lafzan ıstılâh-ı hükemâya muvâfık ise de

¹²² “Nasibi olmayan anlamaz.”

¹²³ “Allahım! Bize Hak’ı hak olarak göster, ona uymayı nasib et ve batılı da batıl olarak göster, ondan kaçınmaya muvaffak kıl.”

¹²⁴ B’de bu kelimedden sonra “...mahz-efzâdır deyû ve bu söz vücûdî sözüdür ve müşârûnileyhime...” şeklinde bir ilave vardır.

¹²⁵ Sayfa kenarında konuyu izah için Abdulganî en-Nablûsî’nin *el-Vücûdü’l-Hak* isimli eserinden bir alıntı yer almaktadır.

قال عبد الغني النابلسي قدس سره في رسالته السمة بكتاب الوجود الحق، اعلم ان من الاقترات الواضحة من عوام المؤمنين على الخواص من اهل الله تعالى العارفين بفهمهم من قول العارفين ان الله هو الوجود الحق ان معنى ذلك ان الله تعالى هو الموجودات كلها واقامة التكبير عليهم بذلك وقولهم عنهم انهم يقولون ان الله تعالى هو الموجودات وحاشا الله ان العارفين يقولون ذلك فتفصيل ذلك ليطلب في هذه الرسالة قوله هو الموجودات كله هذا معنى قول العوام همه اوست هذا يؤيد قولي هم اوست

sözü müşârûn ileyhime mahzâ iftirâdır. “Abdulganî en-Nablûsî (k.s) *el-Vücûdü’l-Hak* isimli meşhur eserinde der ki: “Bilinmelidir ki; mü’minlerin avamlarından olanlarının havastan olan ârifler-Ehlullah’ın “Allah, vücûd-ı Hak’tır” ifadelerini “Allah Teâla bütün mevcûdâtır” şeklinde anlayıp onlara karşı çıkmaları ve havassın “Allah bütün mevcûdâtır” dediklerini ileri sürmeleri açık bir iftirâdır.” Bunun tafsili bu risâlede mevcuttur. “O bütün mevcûdâtır sözü avamın heme ost sözüdür” bu da bizim sözüümüze teyid ediyor. “Heme ost sözü müşârûnileyhime tamamen iftirâdır.” Bk. *el-Vücûdü’l-hak ve’l-bitâbü’s-sıdk*

murâd mebâyin olub bu misüllü ba'zı ıstlâhât-ı sûfiyye [7b] lafzan ba'zı ıstlâhât-ı hukemâyı tevâfuku vucûh-ı zarûretten ba'zı veche binâ-i vucûhu zarûretten olub ma'nâ-yı murâdı diğêr olduğu kütüb-i sûfiyyede sûret-i mezkûr-ı¹²⁶ i'tizârda mezkûr ve musarrahtır. Vücûd-ı mutlak ıtlâkından maksad sûfiyye zât-ı Hakk'ı tenzihe mahz olub vücûd lafzını ism-i masdar olarak ahz ve Eş'â'ire'den oldukları ecilden mezheb İmam-ı Eş'ârî üzre zâta vücûd ıtlakını câiz görüb ve lafz ve vücûdun mezheb-i uhrâ üzre kevn fi'l-a'yân ma'nasına olmak ihtimâli olduğundan kevn fi'l-a'yân ma'nasına olan vücûd vücûd-ı mukayyed olmakla bundan tenzih için mutlak lafzıyla kâyd itmîşler ve mahz vâr ve hest-i mahz ma'nasını murâd eylemişlerdir. Ve mazâhirden min haysu'l-mazâhir muzâfun ileyh olan evsâfından mazâhire tecellisiyle ve mazâhirde zuhûrundan tecerrüdü ve vahdet-i hakikî i'tibârî ile vücûd-ı mutlak demişlerdir. Nitekim zât-ı şemse ziyâsından ve ziyâsıyla eşyâ ızhârından kât'-ı nazarla nûr-ı basît ve nûr-ı mahz ve nûr-ı mutlak ıtlak olduğu gibi ve zât-ı Hak Teâlâ'ya Vücûd-ı ıtlakları hakikî olmayub 'ibârette min veheti'l-ihâta vücûddan ekser bir şey'i bulunmadığından tefhîm için vücûd ıtlâk olunmuştur. Kemâ kale Şeyhu'l-Ekber Sadreddün Konevî -kuddise sırruhû- fi kitâbihi'l-müsemmâ bi *Miftâhi'Ulûmu'l-gayb*¹²⁷;

وقولنا وجود **a8** لتفهيم لا¹²⁸ ان ذلك اسم حقيقي له بل اسمه عين صفته عين ذاته¹²⁹ وكماله
نفس وجوده الذاتى الثابت له من نفسه لا من سواه¹³⁰

Ve mutlak lafzı mukayyed mukâbili olub

المطلق بالإطلاق الحقيقي عن جميع القيود حتى عن قيد الإطلاق فالمطلق لبيان الإطلاق
وكالمطلق في المطلق لا لتقييد بالإطلاق المنبسط من حضرة اسمه الباسط هلى وجه الإحاطة¹³¹

Ve bu ıtlaktan murâd ne olduğu izâh ve beyân buyurulmuştur. Ve Şeyhu'l-Ekber radiyallâhu anhu hazretleri *Futûhât-ı Mekkekiyye*'sinin altıncı bâbında

وهو الموصوف بالوجود المطلق لأنه سبحانه ليس معلولا لشيئ ولا علة له با هو موجود¹³²
بذاته buyurmuştur. Ve yine şeyh Sadruddîn hazretleri kitâb-ı mezkûrda bu ıtlak beyânında;¹³³ *بل هو وجود بحت*

(nşr. Bekrî Alâeddin) Dimaşk 1995. Ekrem Demirli tarafından *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafası* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Bk. Abdülganî en-Nablûsî, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafası*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 61.

¹²⁶ B'de "mezkûre" şeklinde yazılmıştır.

¹²⁷ Müellif burada eserin ismini *Miftâhu 'ulûmü'l-gayb* şeklinde vermiştir. Eserin tam adı yukarıda da belirttiğimiz gibi *Miftâhu gaybi'l-cem'i ve'l-vücûd fi'l-keşfi ve's-şühûd*dur. Bk. Reşat Öngören, "Miftâhu'l-gayb", *DİA*, c. 30, s. 16-17.

¹²⁸ B'de "lâ" bulunmamaktadır.

¹²⁹ B'de devamında "li mutlakın fi'l-mef'ûli'l-mutlaki li't-tüfyîdi" ilavesi bulunmaktadır.

¹³⁰ "Bizim vücûd dememiz anlaşılması içindir onun ism-i hakikîsi değildir bilakis ismi sıfatı, sıfatı zâtı ve zâtı da bizzat kendi zâtında sabit olan kendisidir."

¹³¹ "Mutlak ıtlâk-ı hakikî ile ıtlak kaydı dâhil bütün kayıtlardan münezzehtir. Mutlakta mutlak gibi ıtlakın beyanı için mutlak ve ihata yönünden bâsıt isminin münbasitin ıtlakını sınırlamadığı gibi."

¹³² "Hak vücûd-ı mutlak ile mevstufur çünkü Hak subhanehû noksanlıktan münezzehtir ve bizatihi mevcuttur"

¹³³ "Bizzat kendi zâtı ile mevcuttur." *Miftâhu'l-gayb*, s. 64-65.

metül-bârî bu kavli ¹³⁴ ای خالص لا يعتبر فيه قيد ما لا داخل ولا خارج deyu şerh ve îzah eylemiştir. Yine¹³⁵ müşârun ileyh ¹³⁶ لا اختلاف فيه kavlini الاختلافات لا بمعنى لا قيد فيه اذا المنبع الاختلافات لا اختلاف فيه deyu şerh ve beyân buyurmuşlardır. Eğer vücûd-ı mutlak kavli istilâh-ı hukemâ üzre kevn ma'nâsına olarak cemî'i mevcûdâta ittifâkan şumûl ve beyne'l-vâcib ve gayrahû iştirâk murâd [8b] olsa eşyâya Vücûd isnâd ve isbât itmiş olub bu ise sûfiyyenin رايحة الوجود kavli ve i'tikâdlarına كان الله الآن على ما عليه كان şerîfine kavli-i şerîfine الله لم يكن معه شيء kavlinin idrâcına mütê'ârız ve usûl ve mezheb-i sûfiyyeye mugâyir ve muhâlif olacağı zâhirdir. Hazret-i Pîr-i Destgîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kaddesallahû sırrahu's-sâmî Vücûd-ı mutlak ile kâil olan zevât-ı 'ulyâ cümlesinden olub kitâb-ı *Mesnevî-i Şerif*lerinde;

ما عدمها يميم هستي های ما

¹³⁷ وجود مطلق فاني نما buyurmuşlardır.

Bununla beraber ashâbından Şemsuddin Multî hazretlerine “Ben seni severim lâkin sende bir büyük ‘ayb görürüm sen vücûd-ı Hakk’ı eşyâda zan ve kemân idiyorsun. Bu kemân bâtıldır. Ve vücûd-ı Hak bundan münezzeh ve mütê’aldır.” buyurdıkları ve mümâileyh Şemseddin hazretleri ol zan ve i'tikâddan tâib ve müstağfir oldukları rivâyet-i sahîhadandır. Beyt-i şerîf-i mezkûre ise “Biz ademleriz ve bizim Vücûd varlığımız dahi adem ve hâlikdir. Ya'ni eşyâ ve Vücûd-ı eşya adem ve hâlikdir.” ¹³⁸ الله نور السموات والأرض ayet-i kerîmesi fehvâsı üzre “Ey hüda-yı mütê'al sen nûr-ı Vücûd-ı külle ol hâlik ve fânî olan eşyâyı izhâr iden Vücûd-ı mutlaksın” demek olduğu dânişverân-ı ma'nâyâ rûşen ve işkâr olduğu gibi. *Mesnevî*;

[9a]

آن خیالات کیه دام اولیاست

عکس مهر و یان بوستان خداست¹³⁹

beyt-i şerîfinde dahî merâyâ-yı ekvânda zâhir olan Vücûd ve tevâbi-i' Vücûd olan kemâlât-ı sâire-i hakikati ya'nî¹⁴⁰ kemâlât ve sıfât-ı ilâhiyye olmayub aks-i pertev ve hayâl-i hakikat olub ya'nî ekvâna zâhir olan¹⁴¹ vücûd ve tevâbi-i' vücûd ya'nî kemâlât-ı sâire mihrubân-ı debistân-ı hakikat olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûruna mecâli ve merâyâ ve hayâlât ender hayâlât olub bu hayâlâtı Şemseddin Multî emsâli olan evliyâyâ dâm ve mâni'-i müşâhede-i hakikattir deyu eşyâda zâhir

¹³⁴ “Hariçten ve dâhilden her kayıttan münezzehdir”

¹³⁵ B'de “Ve yine müşârunileyh” şeklindedir.

¹³⁶ Aynı söz için bk. “Hak Teâlâ kendinde hiçbir ihtilaf olmayan bir vücûd-ı mahz (salt varlık)'dir” bk. *Miftâhu'l-Gayb*, s. 64-65.

¹³⁷ “Biz yokuz. Varlıklarımız, fânî sûretle gösteren Vücûd-ı Mutlak olan sensin.” *Mesnevî*, I, 602. beyit.

¹³⁸ “Allah, göklerin ve yerin nurudur.” *Nûr Sûresi*, 24/35.

¹³⁹ “Evlîyanın tasavvurundaki hayaller, Hüda'nın gülbahçesinin güzel yüzüllerinin aksidir”

¹⁴⁰ B'de “ya'nî” kelimesi bulunmaktadır.

¹⁴¹ B'de cümlelerin bu kısmı “ekvân ve ekvânda zâhir olan” şeklindedir.

ve nümâyân olan Vücûd ve tevâbi-‘i Vücûd kemâlât-ı Hak olmayub aks ve pertev-i kemâlât olduğunu beyân buyurmuş oldukları zâhir ve be-dîdârdır. Ve Şeyhu’l-Ekber Hazretlerinin ¹⁴²لكم بالله تعالى بخلاف ذلك وان هالك و مثلته تخيلته فهو هالك و مثلته و صورتها و مثلته و صورتها و مثلته و صورتها buyurmuş oldukları Hazret-i Mevlânâ’nın;

هر چه در اندیشه ناید آن هداست

هر چه در اندش آید آن فناست¹⁴³

beyt-i şerîfleri¹⁴⁴ bunu mübeyyin ve müeyyiddir ki Vücûd-ı Hakkı eşyâda itikâd itmek zan ve kemân ve tahayyüldür. Vallâhu müte‘âlün an zâlîke. İşte vahdet-i Vücûd ne olduğu ve ba‘zı ashâb u hemmin ve mulâhidenin zihâblarında butlânı bu cümleden ashâb-ı iz‘ân ve ehl-i idrâk ve ‘îrfân indinde be-dîdârdır.

Şiir:

فعين وجود الحق نور محقق

و عين وجود الخلق ظل له تبع¹⁴⁵

Bu mes’elenin daha îzâh ve tafsîli feragât-ı külliyyeye muhtâc olub dahi zamanın [9b] adem-i müsâ‘desi hafî degîldür. İntehâ.

Es-selâmu ‘alâ meni’t-tebe‘al-hüdâ. Vallahu veliyyu’t-tevfîku ve’l-‘inâyetu ve’l-hidâyetu ve’l-irşadu. Ve men yudlilillâhe femâ lehü hâdîn.

Temmet bi-‘avni’llahi’l-kerîm li-ihdâ ‘aşera leyâlin hâllet min şehri Cemâziyelâhir tis’a ve tis’in ve mieteyn ve elf (11 Cemâziyelâhir 1299/30 Nisan 1882). Ve ene’l-‘abdu’l-ahkar’il-ed‘af’il-miskîn Ebu’l-Kemâleyn Osman Salahaddin bin Es-seyyid Nâsır Abdü’l-bâkî Dede gafarallâhu lehû. Hâdimu’l-fukârâ-i fi dâri’l-mevlevîyyeti fi bâb-ı cedîd.

4.SONUÇ

İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi’nin XIX. asır içinde postnişinliğini yapmış olan Osman Selâhaddin Dede, her yönüyle önemli bir isim olmuştur. 11 yaşında bu dergâhın postuna geçmiş, vekil şeyhler nezdinde zahiri ve batini ilimler cihetinden ihtimamla yetiştirilmiştir. Mevlevî geleneğinin en önemli ocaklarından biri olan Yenikapı Dergâhı’nda yetişmesi sebebiyle de mümtaz bir şahsiyet olmuştur. Bilfiil irşada müsait olduğu yaştan itibaren Yenikapı Mevlevîhanesini ilim ve irfan merkezi haline getirmekle kalmamış toplumun her kesiminden sevenlerinin teveccühüne mazhar kılmuştur.

Osman Selâhaddin Dede irşad vazifesi yanında Yenikapı Mevlevîhanesi’nde uzun yıllar ders halkaları kurmuş ve bu ders halkalarında başta *Mesnevî* ve

¹⁴² “Hayal ettiğin, zihninde temessül ettirdiğin ve tahayyül ettiğin her şey helak olucudur, Hak Teâlâ bütün bunlardan münezzehtir.”

¹⁴³ “Hak’dan başka her şey fânidir. Mademki onun zatında fâni değilsin, varlık arama!” Bk. *Mesnevî*, I, 3052. beyit.

¹⁴⁴ B’de “şeriflerinde” şeklindedir.

¹⁴⁵ “Hakkın varlığı nurun kendisidir
Halkın varlığı ona tabi olan bir gölgedir”

Fususul-Hikem olmak üzere birçok ders okutmuş ve ilim ve irfan talibleri yetiştirmiştir. Bu derslerinde bir Mevlevî olarak *Mesnevî*'nin yanısıra *Fususul-Hikem*'i de okutması Osman Selâhaddin Dede'nin İbnü'l-Arabî ve onun düşüncesine yakınlığını göstermektedir. Makalemize konu olan risâle bunun bir örneğidir. Bu risâle ile birlikte Mehmed Ziyâ ve diğer kaynakların teessüfle belirttikleri gibi uzun yıllar Yenikapı Dergâhı'nda okuttuğu *Mesnevî* derslerinin meyvesi olan *Mesnevî Şerhi*'nin dergâhtaki bir yangında kül olması bizi Osman Selâhaddin Dede'nin ilmî ve irfânî birikiminden daha geniş bir şekilde haberdar olmamızdan mahrum bırakmıştır. Bununla birlikte de elimize ulaşmış olan tek eseri diyebileceğimiz *Vahdet-i Vücûd Risâlesi* bize onun düşünce dünyasını tanıma imkânı sunmaktadır. Risâle içeriği itibarıyla Osman Selâhaddin Dede'nin İbnü'l-Arabî düşüncesine hâkimiyetini göstermekle birlikte bir Mevlevî şeyhinin vahdet-i vücûd düşüncesini savunan yegâne eseri olarak da elimizde bulunması açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

ABDULGANÎ EN-NABLÛSÎ, *el-Vücûdü'l-hak ve'l-bitâbü's-sıdk* (nşr. Bekrî Alâeddin) Dımaşk 1995.

-----, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafaası*, (çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

ABDÛLBAKÎ GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, (İkinci Baskı), İstanbul 1983.

ABDÛLBÂKÎ NÂSİR DEDE, *Defter-i Dervîşân II*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi (İSAM), nr. 18112.

-----, *Defter-i Dervîşân, Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, (hızl. B.A. Kaya- S. Küçük), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

AHMET AVNÎ KONUK, *Fususul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (Haz. M. Tahralı-S. Eraydın) İstanbul 1992, I- IV.

AHMET YAŞAR OCAK, "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sûfisi olarak Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî, *Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, (12-13 Aralık 1989), Konya 1991, 139-146.

ATPAZÂRÎ OSMAN FAZLI, *Misbâhu'l-kalb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb, nr. 511/ 2.

BİLGİN AYDIN, "Meclis-i Meşâyih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 28, s. 247-248.

EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ, *Tabakâtü's-Sâfiyye*, Tahkik: Nureddin Şerîbe, Mısır, 1969.

EKREM DEMİRLİ, "İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2007, s. 229-247.

- , “Mesnevî’yi Fusûsu’l-Hikem’e Göre Yorumlamak ‘Îlâh-ı Mu’tekad’ ve Mevlânâ’nın Mesnevîsinden Hikâyeler”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı*, Sayı: 14, Yıl: 2005, s. 347-364.
- , “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 42, s. 431-435.
- EKREM IŞIN, “İstanbul Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler”, *İstanbul Dergisi*, İstanbul 1993, sy. 4, s. 119-131.
- ELİF EFENDİ, *Tenşitü’l-Mubibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, İstanbul 1300/1883.
- ENVER DEMİRPOLAT, “Harputlu İshak Hoca’nın Hayatı ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2003, Sayı: 9, s., 397-412.
- HÜSEYİN VASSAF, *Sefîne-i Enliyâ*, (haz. M. Akkuş - A.Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006, I-V.
- İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU, “Mevlânâ ve Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1984, Cilt: 26 Sayı:1, s. 102-103.
- İHTİFALCİ MEHMED ZİYA, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevlevîyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*, Dârü’l-hilâfeti’l-‘ulyâ, 1329/1911.
- , *Yenikapı Mevlevîhanesi*, (yay. haz. Murat A. Karavelioğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- İSMAİL YAKIT, “Aşk Felsefesi Açısından Mevlânâ’nın Muhammed İkbâl’e Etkisi”, *“Uluslararası Dünyada Mevlânâ İzleri Sempozyumu”* (Bildiriler) (13-15 Aralık 2007), SÜ. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2010, ss. 247-267.
- MAHMUT EROL KILIÇ, “İbnü’l-Arabî, Muhyiddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, s. 493-516.
- , *İbn Arabî Düşüncesine Giriş, Şeyb-i Ekber*, Sufi Kitap, İstanbul 2011.
- , “Ekberîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 10, s. 544-545.
- MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. O. Hülâgû-M. Ekincikli-H. Savaş) İstanbul 1998, I-IV (IV/1, IV/II).
- MEHMET AYDIN, “Muhyiddin-i Arabi ve Hz. Mevlânâ Yaklaşımı”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988, s. 299-306.
- MEHMET TAHİR, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyb Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326.
- , *Osmanlı Müellifleri* (hzl. A.F. Yavuz-İ. Özen), İstanbul ty., I-III.

- MEVLÂNÂ, *Mesnevî*, (çev. V. İzbudak) 2. Baskı, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2006, I-VI.
- MUSTAFA KARA, *Tekkeler ve Zâviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
- , “Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat” *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 301.
- MUSTAFA TAHRALI, “Ahmed Avni Konuk’un Mesnevî-i Şerif Şerhinde İbn Arabî”, *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2010, C. 2, ss. 871-878.
- NİHAT SAMİ BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1987, I-II.
- OSMAN NURİ ERGİN, *Maârif Tarihi*, İstanbul 1939, I-II.
- OSMAN SELAHADDİN DEDE, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazmalar K1065.
- , *Vahdet-i Vüçûd Risâlesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 790.
- REŞAT ÖNGÖREN, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2004, 29/441-448.
- , “Mevlânâ’nın Osmanlı’ya Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, Yıl: 2007, s. 50
- , “Miftâhu’l-gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 30, s. 16-17.
- SADREDDİN KONEVÎ, *Miftâhu’l-Gayb Tasavvufun Metafizigi*, (hızl. Ekrem Demirli), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
- SEMİH CEYHAN, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2004, 29/325-334.
- SEYYİD HÜSEYİN NASR, *İslam Sanatı ve Maneviyatı* (çev. Ahmet Demirhan), İnsan Yayınları, İstanbul 1992.
- SEZÂİ KÜÇÜK, “Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler ve Vekil Şeyhlik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2013/1, sayı: 27, ss., 95-119.
- WILLIAM CHITTICK, *Varolmanın Boyutları*, (çev. Turan Koç), İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- ZÂKİR ŞÜKRÜ EFENDİ, “İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî (Mecmuâ-yı Tekâyâ)”, (nşr. Şinasi Akbatu), *İslam Medeniyeti Dergisi*, Ocak 1981, sy. V, s. 85.